Többváltozós függvénytan gyakorlatok

Programtervező informatikus BSc
Szoftvertervező (B) specializáció

1. gyakorlat

Visszatekintés differenciál- és integrálszámításból tanultakra

■ Szükséges ismeretek

- Differenciálhányados fogalma, elemi függvény deriváltja, deriválási szabályok.
- Határozatlan integrál fogalma, alapintegrálok.
- Integrálási szabályok, legfontosabb integrálási fogások ismerete.
- Határozott integrál, Newton–Leibniz-formula, alkalmazások.
- Impropius integrálok.

■ Feladatok

1. Feladat. Adjuk meg a következő függvények deriváltját!

a) $f(x) := \Big(5x^2 + 3x\Big)^{2022} \qquad (x \in \mathbb{R})$

b) $f(x) := \sqrt{x + \sqrt{x}} \qquad (x \geq 0)$,

c) $f(x) := \sin \dfrac{x^2+1}{x+3} \qquad (x > -3)$,

d) $f(x) := \sin^2 \Big(\ln \sqrt{1 + \cos^2 x} + 1\Big) \qquad (x \in \mathbb{R})$.

2. Feladat. Számítsuk ki az alábbi határozatlan integrálokat!

a) $\displaystyle\int \frac{(x+1)^2}{x^3}\,dx \quad \Big(x \in (0, +\infty)\Big)$,

b) $\displaystyle\int \operatorname{tg}^2 x\,dx \quad \Big(x \in \big(-\tfrac{\pi}{2}, \tfrac{\pi}{2}\big)\Big)$,

c) $\displaystyle\int \frac{8x+14}{\sqrt[4]{(2x^2+7x+8)^5}}\,dx \quad (x \in \mathbb{R})$,

d) $\displaystyle\int \operatorname{tg} x\,dx \quad \Big(x \in \big(-\tfrac{\pi}{2}, \tfrac{\pi}{2}\big)\Big)$,

e) $\displaystyle\int \sin^2 x \quad (x \in \mathbb{R})$,

f) $\displaystyle\int x^2 \sin 2x\,dx \quad (x \in \mathbb{R})$.

3. Feladat. Számítsuk ki az alábbi határozatlan integrálokat!

a) $\displaystyle\int \frac{x^3+x^2-x+3}{x^2-1}\,dx \quad \Big(x \in (-1, 1)\Big)$,

b) $\displaystyle\int \frac{1}{e^{2x}+4}\,dx \quad (x \in \mathbb{R})$.

4. Feladat. Számítsuk ki az

$$\int_{10}^{66} \frac{1}{x - \sqrt[3]{x-2} - 2}\,dx$$

határozott integrált!

5. Feladat. Számítsa ki az

$$y = \frac{1}{9+x^2}, \quad y = \frac{2x^2-17}{18} \qquad (x \in \mathbb{R})$$

egyenletű görbék által közrezárt korlátos síkidom területét!

6. Feladat. Számítsuk ki az alábbi improprius integrálokat!

$$a) \int_0^{+\infty} xe^{-2x}\,dx, \qquad b) \int_0^2 \frac{1}{\sqrt{x(2-x)}}\,dx.$$

■ Házi feladatok

1. Feladat. Határozza meg, az

$$f(x) := e^{-\frac{x}{2}}\sqrt{\cos 2x} \qquad \left(x \in \left[0, \tfrac{\pi}{4}\right]\right)$$

függvény grafikonjának az x-tengely körüli megforgatásával adódó forgástest térfogatát!

2. Feladat. Számítsa ki az $y = x^2$, $y = \dfrac{x^2}{2}$ és az $y = 2x$ egyenletű görbék által közrezárt korlátos síkidom területét!

3. Feladat. Számítsa ki az alábbi improprius integrálokat!

$$a) \int_0^8 \frac{1}{\sqrt[3]{x}}\,dx, \qquad b) \int_{\ln 2}^{+\infty} e^{-3x}\,dx.$$

■ Gyakorló feladatok

1. Feladat. Adja meg a következő függvények deriváltját!

$a)$ $f(x) := \dfrac{2x^2-1}{x\sqrt{1+x^2}}$ $(x \in \mathbb{R})$,

$b)$ $f(x) := \dfrac{e^x}{1+e^x}$ $(x \in \mathbb{R})$,

$c)$ $f(x) := \sin\sqrt{1+x^3}$ $(x > -1)$,

$d)$ $f(x) := \dfrac{(x+1)^3}{x^{3/2}}$ $(x > 0)$,

$e)$ $f(x) := \ln\left(e^{-x}\sin x\right)$ $(0 < x < \pi)$,

$f)$ $f(x) := \sqrt{1+\sin^2 x \cdot \cos x}$ $(x \in \mathbb{R})$,

$g)$ $f(x) := \dfrac{1}{\sqrt[3]{x+\sqrt{x}}}$ $(x > 0)$,

$h)$ $f(x) := \dfrac{\sin(2x^2)}{3-\cos(2x)}$ $(x \in \mathbb{R})$,

$i)$ $f(x) := \ln(x^2e^x)$ $(x > 0)$,

$j)$ $f(x) := e^{\cos x} + \cos(e^x)$ $(x \in \mathbb{R})$,

$k)$ $f(x) := \left(x + \dfrac{1}{x^2}\right)^{\sqrt{7}}$ $(x > 0)$,

$l)$ $f(x) := \ln\left(\cos x\right)$ $(0 < x < \frac{\pi}{2})$,

$m)$ $f(x) := \sqrt[5]{x\cos x}$ $(x > 0)$,

$n)$ $f(x) := \sin^2\left(\ln(\sqrt{1+\cos^2 x}+1)\right)$ $(x \in \mathbb{R})$.

2. Feladat. Adja meg a következő függvények deriváltját!

$a)$ $f(x) := \left(1+e^{3x+1}\right)^{x^2+1}$ $(x \in \mathbb{R})$,

$b)$ $f(x) := (2+\sin x)^{\cos x}$ $(x \in \mathbb{R})$,

$c)$ $f(x) := x^{\sqrt{x}}$ $(x > 0)$,

$d)$ $f(x) := \sin\left(x^{\cos x}\right)$ $(x > 0)$.

3. Feladat. Számítsuk ki az alábbi határozatlan integrálokat!

a) $\displaystyle\int \frac{(x+1)^2}{\sqrt{x}}\,dx \quad (x>0),$

b) $\displaystyle\int \sqrt{1-\cos 2x}\,dx \quad \big(x\in(0,2\pi)\big),$

c) $\displaystyle\int \frac{1}{1+e^{-x}}\,dx \quad (x\in\mathbb{R}),$

d) $\displaystyle\int \frac{x}{x^2+4}\,dx \quad (x\in\mathbb{R}),$

e) $\displaystyle\int \frac{x}{\sqrt[3]{x^2+4}}\,dx \quad (x\in\mathbb{R}),$

f) $\displaystyle\int x^2\cdot\sqrt[3]{6x^3+4}\,dx \quad (x\in\mathbb{R}),$

g) $\displaystyle\int \frac{5x+3}{2x-3}\,dx \quad \left(x>\tfrac{3}{2}\right),$

h) $\displaystyle\int \frac{x}{1+x^4}\,dx \quad (x\in\mathbb{R}),$

i) $\displaystyle\int x^2e^x\,dx \quad (x\in\mathbb{R}),$

j) $\displaystyle\int x\cdot e^{3x+1}\,dx \quad (x\in\mathbb{R}),$

k) $\displaystyle\int \operatorname{ar\,sh} 2x\,dx \quad \left(-\tfrac{1}{2}<x<\tfrac{1}{2}\right),$

l) $\displaystyle\int x\cdot\operatorname{arc\,tg} x\,dx \quad (x\in\mathbb{R}),$

m) $\displaystyle\int x\ln^2 x\,dx \quad (x>0),$

n) $\displaystyle\int e^x\sin(3x+1)\,dx \quad (x\in\mathbb{R}).$

4. Feladat. Számítsuk ki az alábbi határozatlan integrálokat!

a) $\displaystyle\int \frac{3}{2x+1}\,dx \quad \left(x<-\tfrac{1}{2}\right),$

b) $\displaystyle\int \frac{5}{(2x-1)^3}\,dx \quad \left(x<\tfrac{1}{2}\right),$

c) $\displaystyle\int \frac{x}{x^2-4}\,dx \quad (-2<x<2),$

d) $\displaystyle\int \frac{3x}{(x^2+1)^4},dx \quad (x\in\mathbb{R}),$

e) $\displaystyle\int \frac{x+2}{x^2+4x+13},dx \quad (x\in\mathbb{R}),$

f) $\displaystyle\int \frac{3x+1}{x^2+4x+13}\,dx \quad (x\in\mathbb{R}),$

g) $\displaystyle\int \frac{x^3+x^2-x+3}{x^2+x-2}\,dx \quad (x>1),$

h) $\displaystyle\int \frac{x^4-x^2+1}{x^2(x+1)}\,dx \quad (0<x<1),$

i) $\displaystyle\int \frac{4}{x^2(x+2)}\,dx \quad (x<-2),$

j) $\displaystyle\int \frac{x^3+2}{(x-1)(x+2)^2}\,dx \quad (x>1),$

k) $\displaystyle\int \frac{x^3+x}{x^2+4x+5}\,dx \quad (x\in\mathbb{R}),$

l) $\displaystyle\int \frac{x^5}{x^2+1}\,dx \quad (x\in\mathbb{R}),$

m) $\displaystyle\int \frac{x+1}{x^2+3x+4}\,dx \quad (x\in\mathbb{R}),$

n) $\displaystyle\int \frac{2x^2+x+1}{x^2(x^2+1)}\,dx \quad (x>0),$

o) $\displaystyle\int \frac{2x+5}{x^3(x^2+4)}\,dx \quad (x>0),$

p) $\displaystyle\int \frac{4x^2-8x}{(x-1)^2(x^2+1)}\,dx \quad (x>1),$.

5. Feladat. Számítsuk ki az alábbi integrálokat!

a) $\displaystyle\int_{\ln 4}^{\ln 8} \frac{e^x}{e^{2x}-4}\,dx,$

b) $\displaystyle\int \frac{\sqrt{3x-1}}{x}\,dx \quad \left(x>\tfrac{1}{3}\right),$

c) $\displaystyle\int_1^5 x\sqrt{x-1}\,dx,$

d) $\displaystyle\int_4^{12} \frac{\sqrt{2x+1}}{x}\,dx,$

e) $\displaystyle\int \frac{e^{-x}}{1+e^{2x}}\,dx \quad (x\in\mathbb{R}),$

f) $\displaystyle\int \frac{e^{4x}}{1+e^x}\,dx \quad (x\in\mathbb{R}).$

6. Feladat. Számítsa ki az alábbi határozott integrálokat!

$$a)\quad \int_0^{\frac{\pi}{2}} x^2 \sin 3x \, dx, \qquad b)\quad \int_0^{\pi} e^x \sin x \, dx,$$

$$c)\quad \int_1^{e} \frac{\sin(\ln x)}{x} \, dx, \qquad d)\quad \int_{-2}^{\sqrt{3}-2} \frac{1}{x^2+4x+5} \, dx,$$

$$e)\quad \int_e^{e^2} \frac{1}{x \ln x} \, dx, \qquad f)\quad \int_0^{1} x\sqrt{x^2+1} \, dx.$$

7. Feladat. Számítsa ki az $x = 1$, $\quad x = 4$, $y = \dfrac{1}{x}$ és az $y = \dfrac{1}{1+\sqrt{x}}$ $\quad (x > 0)$ egyenletű görbék által közrezárt korlátos síkidom területét!

8. Feladat. Milyen arányú részekre osztja az $y^2 = 2x$ egyenletű parabola az $x^2 + y^2 = 8$ egyenletű kör által határolt síkrész területét?

9. Feladat. Számítsa ki az alábbi improprius integrálokat!

$$a)\quad \int_0^{4} \frac{1}{\sqrt{x}} \, dx, \qquad b)\quad \int_1^{+\infty} \frac{1}{x^3} \, dx,$$

$$c)\quad \int_1^{+\infty} \frac{1}{x\sqrt{x}} \, dx, \qquad d)\quad \int_0^{+\infty} e^{-5x} \, dx,$$

$$e)\quad \int_1^{+\infty} \frac{1}{x^2+4x+1} \, dx, \qquad f)\quad \int_0^{+\infty} \frac{1}{1+e^x} \, dx,$$

$$g)\quad \int_0^{1} \ln x \, dx, \qquad h)\quad \int_{-\infty}^{0} e^x \, dx,$$

$$i)\quad \int_0^{+\infty} x^2 e^{-x} \qquad j)\quad \int_{-\infty}^{+\infty} |x| e^{-x^2} \, dx.$$

■ További feladatok

1. Feladat. Legyen

$$f(x) := \frac{\sqrt{1+x}}{\left(x^2+1\right)^5} \qquad (x > -1).$$

a) Vizsgáljuk meg deriválhatóság szempontjából az f függvényt, és határozzuk meg az f' deriváltfüggvényét!

b) Mutassuk meg, hogy a függvény grafikonjának a $\big(0, f(0)\big)$ pontban van érintője, és írjuk fel az érintőegyenes egyenletét!

2. Feladat. Megadható-e olyan a és b paraméter, hogy differenciálhatóak legyenek a következő függvények?

$$a)\quad f(x) = \begin{cases} ax^3 + bx + a, & \text{ha } x < 0, \\ bx^3 + ax^2 + bx, & \text{ha } x \geq 0, \end{cases} \qquad b)\quad f(x) = \begin{cases} a + x - x^2, & \text{ha } x < 0, \\ e^{bx} - a, & \text{ha } x \geq 0, \end{cases}$$

$$c)\quad f(x) = \begin{cases} e^{\frac{x}{2}} + a, & \text{ha } x < 0, \\ \ln(\sin x + b), & \text{ha } x \geq 0, \end{cases} \qquad d)\quad f(x) = \begin{cases} ax^2 + bx, & \text{ha } x < 1, \\ \cos\left(\frac{x-1}{2}\right), & \text{ha } x \geq 1. \end{cases}$$

3. Feladat. Számítsuk ki az alábbi határozatlan integrálokat!

$$a)\quad \int x\sqrt{2-8x}\,dx \quad \left(x < \tfrac{1}{4}\right), \qquad b)\quad \int \frac{x^5}{2x^2+1}\,dx \quad (x \in \mathbb{R}),$$

$$c)\quad \int \frac{x^7}{\sqrt{1+x^4}}(x \in \mathbb{R})\,dx \quad , \qquad d)\quad \int \frac{2\sqrt{x}+1}{2x(\sqrt{x}+1)}\,dx \quad (x > 0).$$

4. Feladat. Számítsa ki az

$$\int \sqrt{1+x^2}\,dx \qquad (x \in \mathbb{R})$$

határozatlan integrált

a) az $x = \operatorname{sh} t \quad (t \in \mathbb{R})$ helyettesítéssel,

b) parciális integrálással!

5. Feladat. Igazolja, hogy

$$\int |x|\,dx = \frac{x|x|}{2} + c \qquad (x \in \mathbb{R}).$$

6. Feladat. Határozza meg az

$$f(x) := \sin^2 x \qquad \big(x \in [0, \pi]\big)$$

függvény grafikonjának az x-tengely körüli megforgatásával adódó forgástest térfogatát.
Útmutatás. Használja fel a

$$\sin^4 x = \sin^2 x \cdot \left(1 - \cos^2 x\right) = \sin^2 x - \frac{\left(\sin 2x\right)^2}{4} \qquad \left(x \in \mathbb{R}\right)$$

azonosságot.

7. Feladat. Legyen $p, q \in \mathbb{R}$ és $p > 0$. Igazoljuk, hogy fennállnak az alábbi egyenlőségek!

$$a)\quad \int_0^{+\infty} e^{-px}\sin(qx) = \frac{q}{p^2+q^2}, \qquad b)\quad \int_0^{+\infty} e^{-px}\cos(qx) = \frac{p}{p^2+q^2}.$$

2. gyakorlat

Differenciálegyenletek 1.

■ Szükséges ismeretek

- A differenciál- és integrálszámítás különböző szabályai, legismertebb gyakorlati fogásai.

■ Feladatok

1. Feladat. Határozzuk meg az összes olyan görbét, amely tengely körüli elforgatása után olyan felület kapunk, amely antennaernyőként alkalmazható, azaz egy távoli pontból sugárzott adást egy adott pontba képes fókuszálni!

2. Feladat. Oldjuk meg a következő differenciálegyenletet és kezdetiérték-feladatokat!

$$a)\quad y' = xy \qquad (x, y \in \mathbb{R}),$$

$$b)\quad y' = \frac{x^3}{(1+y)^2}, \quad y(1) = 2 \qquad (x \in \mathbb{R}, y > -1),$$

$$c)\quad y' = y + y^2, \quad y(0) = -\tfrac{1}{2} \qquad (x \in \mathbb{R}, -1 < y < 0),$$

$$d)\quad y' = \frac{\sqrt{y^2+1}}{xy}, \quad y(e^2) = \sqrt{3} \qquad (x, y > 0).$$

3. Feladat. Egy csónakkal evezünk egy csendes tavon. Amikor elérjük az 1,5 m/s sebességet, abbahagyjuk az evezést. Ekkor a csónak mozgása lassulni kezd a víz ellenállásának hatására, amely egyenesen arányos a csónak sebességével, és így a sebesség 4 másodperc múlva 1 m/s lesz. Mekkora utat tud a csónak megtenni megállásáig?

4. Feladat.(Korlátozott növekedés modellje) Egy szigeten legfeljebb M mennyiségű (például tömegű) nyúl számára terem elegendő fű. Betelepítenek m_0 mennyiségű nyulat. Írjuk le a nyulak mennyiségének időbeli változását! A nyulak szaporodásának sebessége egyenesen arányos a nyulak mennyisége és a maximális M mennyiségig fennmaradó nyúlmennyiség szorzatával.

■ Házi feladatok

1. Feladat. Oldja meg a következő kezdetiérték-feladatot!

$$y' = x\cos^2 y, \quad y(1) = 0 \qquad \left(x \in \mathbb{R}, -\tfrac{\pi}{2} < y < \tfrac{\pi}{2}\right)$$

2. Feladat. Keresse meg azokat a görbéket, amelyek esetében az érintő, az érintési pont ordináta egyenese és az abszcissza tengely által határolt háromszög területének értéke $a > 0$ állandó!

■ Gyakorló feladatok

1. Feladat. Oldja meg a következő kezdetiérték-feladatokat!

$$a)\quad y' = -\frac{xy}{x+1}, \quad y(0) = 2 \qquad (x > -1, y > 0),$$

$$b)\quad y' = -\frac{2xy^2}{x^2-1}, \quad y(0) = -1 \qquad (-1 < x < 1, y < 0),$$

c) $1 + y^2 + xyy' = 0, \quad y(-1) = -2 \qquad (x < 0, y > 0),$

d) $xyy' = (x^2+1)(y^2+1), \quad y(1) = -2 \qquad (x > 0, y < 0),$

e) $y' = \dfrac{y^2-1}{y(x+2)}, \quad y(1) = -1/2 \qquad (x > -2, -1 < y < 0),$

f) $y' \operatorname{ctg} x + y = 2, \quad y(\frac{\pi}{4}) = 0 \qquad \big(0 < x < \frac{\pi}{2}, y < 2\big),$

g) $y' - xy^2 = 2xy, \quad y(0) = -1 \qquad (x \in \mathbb{R}, -2 < y < 0),$

h) $y' = \dfrac{xy^3}{\sqrt{1+x^2}}, \quad y(0) = -1 \qquad (x \in \mathbb{R}, y < 0).$

2. Feladat. Keresse meg azokat a görbéket, amelyek esetében bármely érintőnek az abszcissza tengellyel képzett metszéspontja kétszer kisebb abszcissza értékkel rendelkezik, mint az érintési pont abszcisszája!

3. Feladat. Egy 20 literes edény levegőt tartalmaz, azaz 80% nitrogént és 20% oxigént. Az edénybe másodpercenként 0,1 liter nitrogén folyik be és ugyanennyi folyik ki a keverékből. Mennyi idő múlva lesz az edényben 99% nitrogén? Tudjuk, hogy egy tartályba befolyó gáz vagy folyadék a keverés következtében azonnal egyenletesen oszlik el a tartály egész térfogatában.
Segítség a megoldáshoz: Először igazolja, hogy ha $N(t)$ az edényben lévő nitrogén mennyisége a t időpillanatban, akkor $N' = 0,1 - N/200$.

4. Feladat. Egy frissen sült kenyér 10 perc alatt 100°C-ról 60°C-ra hűlt le. A környező levegő hőmérsékletét 20°C-on tartják. Mikor hűl le a kenyér 25°C-ra? Feltételezzük, hogy egy test felmelegedési vagy lehűlési sebessége egyenesen arányban áll a test és az őt körülvevő közeg hőmérsékletének különbségével.
Segítség a megoldáshoz: A megadott fizikai törvény szerint ha $T(t)$ a kenyér hőmérséklete a t időpillanatban, akkor $T' = -k(T - T_0)$, ahol T_0 a közeg hőmérséklete és $k > 0$ egy állandó.

5. Feladat. A tapasztalatok szerint egy év alatt minden gramm rádiumból 0,44 mg bomlik el. Hány év alatt bomlik el a meglevő rádiummennyiség fele (felezési idő)? Tudjuk, hogy az időegység alatt elbomló radioaktív anyag mennyisége egyenesen arányos a vizsgált pillanatban jelenlevő anyag mennyiségével.
Segítség a megoldáshoz: A megadott fizikai törvény szerint ha $m(t)$ a rádiummennyisége a t időpillanatban, akkor $m' = -km$, ahol $k > 0$ egy állandó.

6. Feladat. Galileo Galilei egyik kísérletében egy 10 kg-os ágyúgolyót dobott a Pisa ferde torony tetejéről, ami 56 m esés után csapódott a földre. A légellenállás figyelembevételével egy ilyen ágyúgolyó határsebessége 49 m/s. Mennyi idő alatt ért le a földre? Feltételezzük, hogy a testre ható légellenállási erő a mozgás irányával ellentétes irányú és nagysága - a mérések szerint - a sebesség négyzetével arányos.
Segítség a megoldáshoz: Newton II. törvénye szerint a test tömegének és gyorsulásának szorzata egyenlő a rá ható erők eredőjével. Ezért ha $v(t)$ az ágyúgolyó sebessége a t időpillanatban, akkor $mv' = mg - bv^2$, ahol m a test tömege, $g = 9,81$ m/s^2 a gravitációs gyorsulás és $b > 0$ állandó a légellenállási együttható.

7. Feladat. Egy $m > 0$ tömegű rakétát $v_0 > 0$ kezdősebességgel függőlegesen fellövünk. Feltételezzük, hogy mozgása közben a rakétára csupán a nehezségi erő és a sebesség négyzetével egyenesen arányos fékezőerő hat. Mennyi ideig emelkedik a rakéta?
Segítség a megoldáshoz: A gravitációs erő most fékezi a test mozgását, ezért $mv' = -mg - bv^2$.

8. Feladat. Oldja meg a következő kezdetiérték-feladatokat egy megfelelően alkalmas tartományon!

$$a)\quad y' = \cos(x+y), \quad y(0) = \tfrac{\pi}{2},$$

$$b)\quad y' = \sqrt{y-2x}, \quad y(1) = 11.$$

Segítség a megoldáshoz: Legyen $a, b, c \in \mathbb{R}$, $a, b \neq 0$, $f : I \to \mathbb{R}$ egy intervallumon értelmezett folytonos függvény, és T olyan síkbeli tartomány, amire $ax + by + c \in I$ teljesül. Ekkor az

$$y' = f(ax + by + c)$$

differenciálegyenlet visszavezethető szétválasztható változójú differenciálegyenletre az

$$u(x) = ax + by(x) + c, \qquad \text{azaz} \qquad y(x) = \frac{u(x) - ax - c}{b} \qquad \Longrightarrow \qquad y'(x) = \frac{u'(x) - a}{b}$$

helyettesítéssel.

■ További feladatok

1. Feladat. Egy henger alakú tartály (hordó) belső sugara $R > 0$, magassága $h > 0$. A henger tele van vízzel és a tartály aljának közepén kis kör alakú lyuk található, dugóval zárható módon. A folyadék kifolyásának a sebessége (a súrlódást figyelmen kívül hagyva) egyenesen arányos a folyadék aktuális magasságának a négyzetgyökével. Mennyi idő alatt folyik ki a víz, ha kihúzzuk a dugót?

Elméleti összefoglaló. Legyen (a, b) egy nyílt intervallum, $f : (a, b) \to \mathbb{R}$ egy folytonos függvény, és

$$T_1 := \{(x, y) \in \mathbb{R}^2 \colon x > 0,\ ax < y < bx\}, \qquad T_2 := \{(x, y) \in \mathbb{R}^2 \colon x < 0,\ bx < y < ax\}.$$

Jelölje a T tartomány a T_1 vagy a T_2 tartomány egyékét. Ekkor az

$$y' = f\left(\frac{y}{x}\right) \qquad \big((x, y) \in T\big)$$

differenciálegyenletet ***homogén fokszámú*** differenciálegyenletnek nevezzük.

Ha még $f(x) \neq x$ $\big(x \in (a, b)\big)$, akkor a homogén fokszámú differenciálegyenlethez tartozó tetszőleges

$$y(\xi) = \eta \qquad \big((\xi, \eta) \in T\big)$$

kezdetiérték-feladatnak mindig vagy egyértelmű, határtól határig haladó megoldása.

A homogén fokszámú differenciálegyenletek visszavezethetők szétválasztható változójú differenciálegyenletekre az

$$u(x) = \frac{y(x)}{x}, \qquad \text{azaz} \qquad y(x) = u(x) \cdot x \qquad \Longrightarrow \qquad y'(x) = u'(x) \cdot x + u(x)$$

helyettesítéssel.

2. Feladat. Oldja meg a következő kezdetiérték-feladatokat egy megfelelően alkalmas tartományon!

$$a)\quad y' = -\frac{x+y}{x}, \quad y(1) = 1,$$

$$b)\quad xy' - y = \sqrt{x^2 + y^2}, \quad y(1) = 2,$$

$$c)\quad x^2 + y^2 - xy^2y' = 0, \quad y(1) = 3,$$

$$d)\quad y' = \frac{x+y}{x-y}, \quad y(-1) = 1,$$

$$e)\quad y' = \frac{xy}{x^2 + y^2}, \quad y(\sqrt{2}) = 1.$$

3. Feladat. Keresse meg azokat a görbéket, amelyeknek minden érintője ugyanakkora távolságban halad a koordináta-rendszer origójától, mint az érintési pont abszcisszájának értéke!

3. gyakorlat

Differenciálegyenletek 2.

■ Szükséges ismeretek

- A differenciál- és integrálszámítás különböző szabályai, legismertebb gyakorlati fogásai.
- Szétválasztható változójú differenciálegyenletek megoldása.

■ Feladatok

1. Feladat. Oldjuk meg a következő homogén lineáris differenciálegyenleteket a megadott intervallumokon!

$$a)\quad y' - x^2 y = 0 \qquad (x \in \mathbb{R}), \qquad\qquad b)\quad y' + \frac{x}{x+1} y = 0 \qquad (x > -1).$$

2. Feladat. Oldjuk meg a következő differenciálegyenleteket és kezdetiérték-feladatot!

$$a)\quad y' + \frac{2}{x} y = x^3 \qquad (x > 0),$$

$$b)\quad y' \sin x - y \cos x = 3x^2 \sin^2 x \qquad (0 < x < \pi),$$

$$c)\quad y' + \frac{2 - 3x^2}{x^3}\, y = 1, \quad y(1) = -1 \qquad (x > 0).$$

3. Feladat. Oldjuk meg a következő homogén állandó együtthatós lineáris kezdetiérték-feladatokat a megadott intervallumokon!

$$a)\quad y' - 2y = 1 - 2x^2, \quad y(1) = 2 \qquad (x \in \mathbb{R}),$$

$$b)\quad y' + 3y = 2e^{-3x}, \quad y(0) = 2 \qquad (x \in \mathbb{R}).$$

4. Feladat.(Soros RL-áramkörök) Egy feszültségforrással táplált áramkörbe sorba kapcsolunk egy R ohmos ellenállást és egy L önindukciós együtthatóval rendelkező tekercset. A feszültségforrás az

$$u(t) := U \sin(\omega t) \qquad (t \geq 0, \omega > 0, U > 0)$$

periodikus függvény szerint szolgáltatja a feszültséget, ahol ω a körfrekvenciája és U az amplitúdója. Határozzuk meg, hogyan alakul az áramerősség az idő függvényében! Kirchhoff huroktörvénye szerint zárt hurokban a feszültségforrások összege megegyezik a feszültségesések összegével.

■ Házi feladatok

1. Feladat. Oldja meg a következő kezdetiérték-feladatokat a megadott intervallumokon!

$$a)\quad y' + \frac{y}{2(x-1)} = \frac{1}{2\sqrt{1-x^2}}, \quad y(0) = \pi \qquad (-1 < x < 1),$$

$$b)\quad y' + y = \sin 2x, \quad y(0) = \tfrac{3}{5} \qquad (x \in \mathbb{R}).$$

2. Feladat. Keresse meg azokat a görbéket, amelyek esetében a koordináta tengelyekkel, az érintővel és az érintési pont ordináta egyenesével határolt trapéz területének értéke $3a^2$-tel egyenlő állandó!

■ Gyakorló feladatok

1. Feladat. Oldjuk meg a következő differenciálegyenleteket és kezdetiérték-feladatokat!

$$
\begin{aligned}
&a)\quad y' + x^2 y = 0 \qquad (x \in \mathbb{R}),\\
&b)\quad y' - \frac{1}{x}\,y = x^2 \qquad (x > 0),\\
&c)\quad xy' - 2y = 2x^4, \quad y(0) = -1 \qquad (x \geq 0),\\
&d)\quad y' + \frac{1}{x}\,y = \frac{1}{x^2}, \quad y(1) = 0 \qquad (x > 0),\\
&e)\quad (1-x^2)y' + xy = 1, \quad y(0) = 1 \qquad (-1 < x < 1),\\
&f)\quad y' + \frac{e^x y}{x} = 0, \quad y(1) = 0 \qquad (x > 0),\\
&g)\quad xy' + (x+1)y = 3x^2 e^{-x} \qquad (x < 0),\\
&h)\quad (xy' - 1)\ln x = 2y \qquad (x > 0),\\
&i)\quad y' \sin x - y\cos x + 1 = 0, \quad y\left(\tfrac{\pi}{2}\right) = 1 \qquad (0 < x < \pi),\\
&j)\quad xy' + 2y = 2x\cos x + 2\sin 2x, \quad y(\pi) = 1 \qquad (x > 0).
\end{aligned}
$$

2. Feladat. Oldjuk meg a következő homogén állandó együtthatós lineáris kezdetiérték-feladatokat a megadott intervallumokon!

$$
\begin{aligned}
&a)\quad y' + 2y = 5, \quad y(0) = \tfrac{5}{2} \qquad (x \in \mathbb{R}),\\
&b)\quad y' - y = 3x + 1, \quad y(0) = -1 \qquad (x \in \mathbb{R}),\\
&c)\quad y' + 3y = xe^{2x}, \quad y(0) = \tfrac{4}{24} \qquad (x \in \mathbb{R}),\\
&d)\quad y' - 2y = e^{2x} + \sin x, \quad y(0) = 0 \qquad (x \in \mathbb{R}).
\end{aligned}
$$

3. Feladat. (Soros RL-áramkörök) Egy feszültségforrással táplált áramkörbe sorba kapcsolunk egy R ohmos ellenállást és egy L önindukciós együtthatóval rendelkező tekercset. A feszültségforrás az $u(t) := U \quad (t \geq 0)$ állandó függvény szerint szolgáltatja a feszültséget. Határozza meg, hogyan alakul az áramerősség az idő függvényében!

4. Feladat. (Soros RC-áramkörök) Egy feszültségforrással táplált áramkörbe sorba kapcsolunk egy R ohmos ellenállást és egy C kapacitással rendelkező kondenzátort. A feszültségforrás az

$$u(t) := U\sin(\omega t) \qquad (t \geq 0, \omega > 0, U > 0)$$

periodikus függvény szerint szolgáltatja a feszültséget, ahol ω a körfrekvenciája és U az amplitúdója. Határozza meg, hogyan alakul az áramerősség az idő függvényében!

Segítség a megoldáshoz: Az áramerősség differenciálegyenletet a huroktörvényből kapott

$$u(t) = u_{bc}(t) + u_{ca}(t) \quad \to \quad u'(t) = u'_{bc}(t) + u'_{ca}(t)$$

tagonkénti deriváltjából lehet felállítani.

■ További feladatok

Elméleti összefoglaló. Legyen I egy intervallum, $\alpha \in \mathbb{R} \setminus \{0, 1\}$ és $p, q : I \to \mathbb{R}$ két folytonos függvény. Az

$$y' + p(x)y = q(x)y^\alpha \qquad (x \in I, y > 0)$$

alakú differenciálegyenletet ***Bernoulli-féle*** differenciálegyenletnek nevezzük.

Ha az előző differenciálegyenletet megszorozzuk $(1 - \alpha)y^{-\alpha}$-val, akkor az

$$(1 - \alpha)y'y^{-\alpha} + (1 - \alpha)p(x)y^{1-\alpha} = (1 - \alpha)q(x)$$

egyenletet kapjuk, amely az $u = y^{1-\alpha}$ helyettesítéssel visszavezethető

$$u' + (1 - \alpha)p(x)u = (1 - \alpha)q(x) \qquad (x \in I, u > 0)$$

lineáris differenciálegyenletre. (Vegyük figyelembe az $u > 0$ feltételt a megoldások meghatározásakor!)

1. Feladat. Oldjuk meg a következő kezdetiérték-feladatokat egy megfelelően alkalmas tartományon!

$$a) \quad y' + y = -\frac{1}{y}, \quad y(1) = 2,$$

$$b) \quad x^2y' + xy + \sqrt{y} = 0, \quad y(1) = 4,$$

$$c) \quad y' + y = (1 - 2x)y^3, \quad y(1) = 1,$$

$$d) \quad yy' + y^2 \operatorname{tg} x = \cos^2 x, \quad y(0) = 1.$$

4. gyakorlat

$\mathbb{R}^2 \to \mathbb{R}$ típusú függvények

Szükséges ismeretek

- Kétváltozós valós értékű függvények grafikonja.
- Többváltozós függvények folytonossága, átviteli elv.
- Többváltozós függvények pontbeli határértéke, átviteli elv.

Feladatok

1. Feladat. A koordinátasíkokkal párhuzamos metszetgörbék vizsgálata alapján szemléltessük az

$$f(x,y) := y^2 - x^2 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big)$$

függvény grafikonját, vagyis a $z = y^2 - x^2$ egyenletű felületet (ez az ún. ***nyeregfelület***)!

2. Feladat. Milyen felülettel szemléltethető az alábbi függvény a térbeli koordináta-rendszerben?

$$a) \quad f(x,y) := \sqrt{1 - x^2 - y^2} \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2, \quad x^2 + y^2 \leq 1\big),$$

$$b) \quad f(x,y) := e^{-(x^2+y^2)} \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big).$$

3. Feladat. A definíció alapján bizonyítsuk be, hogy az

$$f(x,y) := \begin{cases} \dfrac{x^2y^3}{2x^2+y^2}, & \text{ha } (x,y) \in \mathbb{R}^2 \setminus \{(0,0)\}, \\ 0, & \text{ha } (x,y) = (0,0) \end{cases}$$

függvény minden értermezési tartománybeli pontjában folytonos!

4. Feladat. Mutassuk meg, hogy az

$$f(x,y) := \begin{cases} \dfrac{2xy}{x^2+y^2}, & \text{ha } (x,y) \in \mathbb{R}^2 \setminus \{(0,0)\}, \\ 0, & \text{ha } (x,y) = (0,0) \end{cases}$$

függvény nem folytonos a $(0,0)$ pontban!

5. Feladat. Legyen

$$f(x,y) := \begin{cases} \dfrac{x^2y}{x^4+y^2}, & \text{ha } (x,y) \in \mathbb{R}^2 \setminus \{(0,0)\}, \\ 0, & \text{ha } (x,y) = (0,0). \end{cases}$$

Bizonyítsuk be, hogy f leszűkítése minden, az origón átmenő egyenesre egy folytonos egyváltozós függvény, de $f \notin C\{(0,0)\}$.

6. Feladat. Lássuk be, hogy

$$a)\quad \lim_{(x,y)\to(0,0)} \frac{xy}{\sqrt{x^2+y^2}} = 0, \qquad\qquad b)\quad \lim_{(x,y)\to(0,0)} \frac{x^2+y^2}{\sqrt{x^2+y^2+1}-1} = 2.$$

7. Feladat. Bizonyítsuk be, hogy

a) Az

$$f(x,y) := \begin{cases} \dfrac{x^4y}{(x^2+y^2)^2}, & \text{ha } (x,y) \in \mathbb{R}^2 \setminus \big\{(0,0)\big\}, \\ 0, & \text{ha } (x,y) = (0,0), \end{cases}$$

függvény folytonos a $(0,0)$ pontban!

b) A

$$g(x,y) := \frac{x^4}{(x^2+y^2)^2} \qquad \Big((x,y) \in \mathbb{R}^2 \setminus \big\{(0,0)\big\}\Big)$$

függvénynek nincs határértéke a $(0,0)$ pontban!

■ Házi feladatok

1. Feladat. Bizonyítsa be, hogy

a) Az

$$f(x,y) := \begin{cases} \dfrac{x^3y^2}{3x^2+2y^2}, & \text{ha } (x,y) \in \mathbb{R}^2 \setminus \{(0,0)\} \\ 0, & \text{ha } (x,y) = (0,0), \end{cases}$$

függvény folytonos a $(0,0)$ pontban!

b) A

$$g(x,y) := \frac{x^2y^2}{x^2y^2+(x-y)^2} \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2 \setminus \{(0,0)\}\big)$$

függvénynek nincs határértéke a $(0,0)$ pontban!

2. Feladat. Léteznek-e a

$$a)\quad \lim_{(x,y)\to(0,0)} \frac{(x+y)^2}{x^2+y^2}, \qquad\qquad b)\quad \lim_{(x,y)\to(0,0)} \frac{xy^4}{x^2+3y^2}$$

határértékek? Ha igen, számolja ki az értéküket!

■ Gyakorló feladatok

1. Feladat. Az $f(x,y) := x^2+y^2 \ \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big)$ függvény grafikonja egy forgásparaboloid. Milyen felülettel szemléltethető a

$$g(x,y) := x^2+y^2-2x+4y+1 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big)$$

függvény a térbeli koordináta-rendszerben?

2. Feladat. A definíció alapján bizonyítsa be, hogy az

$$f(x,y) := \sqrt{|xy|} \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big)$$

függvény *folytonos* az $a := (0,0)$ pontban!

3. Feladat. A definíció alapján igazoljuk, hogy az alábbi $f\colon \mathbb{R}^2 \to \mathbb{R}$ függvény folytonos az $a = (0,0)$ pontban!

$$f(x,y) = \begin{cases} \dfrac{x^3y^3}{x^2+3y^2}, & \text{ha } (x,y) \neq (0,0), \\ 0, & \text{ha } (x,y) = (0,0). \end{cases}$$

4. Feladat. Folytonos-e az

$$f(x,y) := \begin{cases} \dfrac{xy}{x^2+xy+y^2}, & \text{ha } (x,y) \in \mathbb{R}^2 \setminus \{(0,0)\} \\ 0, & \text{ha } (x,y) = (0,0) \end{cases}$$

függvény az origóban?

5. Feladat. Mutassa meg, hogy

$$\lim_{(x,y)\to(0,0)} \frac{x^2y^2}{x^2+y^2} = 0.$$

6. Feladat. Legyen

$$f(x,y) := \frac{x-y}{x+y} \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2,\, x \neq -y\big).$$

Bizonyítsa be, hogy

$$a) \quad \exists \lim_{x\to 0}\left(\lim_{y\to 0} f(x,y)\right), \qquad b) \quad \exists \lim_{y\to 0}\left(\lim_{x\to 0} f(x,y)\right), \qquad c) \quad \nexists \lim_{(0,0)} f.$$

7. Feladat. Léteznek-e az alábbi határértékek? Ha igen, számolja ki az értéküket!

$$a) \quad \lim_{(x,y)\to(0,0)} \frac{x^2}{x^2+y^2}, \qquad b) \quad \lim_{(x,y)\to(0,0)} \frac{x^3+y^4}{x^2+y^2},$$

$$c) \quad \lim_{(x,y)\to(0,0)} \frac{(x+y)^3}{5x^3+y^3}, \qquad d) \quad \lim_{(x,y)\to(0,0)} \frac{x^2y^3}{|x|+|y|},$$

$$e) \quad \lim_{(x,y)\to(0,0)} \frac{xy}{x^2+y^2}, \qquad f) \quad \lim_{(x,y)\to(0,0)} (x^2+y^2)\ln(x^2+y^2).$$

■ További feladatok

1. Feladat. Vizsgálja meg folytonosság szempontjából az alábbi függvényeket!

$$a) \quad f(x,y) := \begin{cases} xy\,\dfrac{x^2-y^2}{x^2+y^2}, & \text{ha } (x,y) \neq (0,0), \\ 0, & \text{ha } (x,y) = (0,0), \end{cases}$$

$$b) \quad f(x,y) := \begin{cases} \dfrac{\sin(xy)}{\sqrt{x^2+y^2}}, & \text{ha } (x,y) \neq (0,0), \\ 0, & \text{ha } (x,y) = (0,0), \end{cases}$$

$$c) \quad f(x,y) := \begin{cases} (1+x^2y^2)^{\frac{-1}{x^2+y^2}}, & \text{ha } (x,y) \neq (0,0), \\ 0, & \text{ha } (x,y) = (0,0), \end{cases}$$

$$d) \quad f(x,y) := \begin{cases} x\sin\frac{1}{y}, & \text{ha } y \neq 0, \\ 0, & \text{ha } y = 0. \end{cases}$$

2. Feladat. Léteznek-e az alábbi határértékek? Ha igen, számolja ki az értéküket!

a) $$\lim_{(x,y)\to(0,0)} \frac{y\sin^2(2x)}{x^2+3y^2},$$

b) $$\lim_{(x,y)\to(0,0)} \frac{\sin(x^3+y^3)}{x^2+y^2},$$

c) $$\lim_{(x,y)\to(0,0)} \begin{cases} x+y, & \text{ha } x+y \text{ racionális,} \\ x^2+y^2, & \text{ha } x+y \text{ irracionális.} \end{cases}$$

3. Feladat. Legyen

$$f(x,y) := (x+y)\cdot\sin\frac{1}{x}\cdot\sin\frac{1}{y} \qquad \big((x,y)\in\mathbb{R}^2\setminus\{(0,0)\}\big).$$

Bizonyítsa be, hogy

a) $\nexists \lim\limits_{x\to 0}\left(\lim\limits_{y\to 0} f(x,y)\right)$, *b)* $\nexists \lim\limits_{y\to 0}\left(\lim\limits_{x\to 0} f(x,y)\right)$, *c)* $\exists \lim\limits_{(0,0)} f$.

4. Feladat. Mutassa meg, hogy

$$\lim_{(x,y)\to(0,0)} (x^2+y^2)^{x^2y^2} = 1.$$

5. gyakorlat

Differenciálszámítás 1.

■ Szükséges ismeretek

- A parciális deriváltak fogalma.
- Az iránymenti derivált, és kapcsolata a parciális deriváltakkal.
- A totális derivált fogalma és kapcsolata a parciális deriváltakkal.

■ Feladatok

1. Feladat. Számítsuk ki az alábbi függvény x és y változók szerinti parciális deriváltjait!

$$f(x,y) := \frac{x^2 - y^3}{xy} \qquad (x, y > 0).$$

2. Feladat. Melyik $f \in \mathbb{R}^2 \to \mathbb{R}$ függvényt határozzák meg (együtt) az alábbi egyenlőségek?

$$\partial_x f(x,y) = x^2 y, \quad \partial_y f(x,y) = 1 + \frac{x^3}{3} \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big).$$

3. Feladat. Legyen

$$f(x,y) := x^3 y + x^2 y^2 + x + y^2 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big).$$

Számítsa ki a függvény másodrendű parciális deriváltjait az $(x,y) = (1,0)$ pontban!

4. Feladat. Igazoljuk, hogy az

$$f(x,y) := \operatorname{arc\,tg} \frac{x}{y} \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2,\ y \neq 0\big)$$

függvény teljesíti az $\partial_{xx} f + \partial_{yy} f = 0$ egyenlőséget!

5. Feladat. Legyen

$$f(x,y) := x^2 - xy + y^2 \quad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big),$$

$a = (a_1, a_2) = (1,1)$ és v az x-tengely pozitív ágával α szöget bezáró euklideszi normában vett egységvektor.

a) Határozzuk meg a definíció alapján a $\partial_v f(a)$ iránymenti deriváltat!

b) Ellenőrizzük a kapott eredményt a tanult tétellel!

c) Melyik irány esetén lesz a derivált értéke a legnagyobb?

6. Feladat. Határozzuk meg az

$$f(x,y) := \frac{y^3}{e^{2x+1}} \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big)$$

függvény iránymenti deriváltját a $P\left(-\frac{1}{2}, 1\right)$ pontban a $u = (1,2)$ vektor által meghatározott irány mentén!

7. Feladat. A definíció alapján bizonyítsuk be, hogy az

$$f(x,y) := 2x^2 + 3xy - y^2 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big)$$

függvény totálisan deriválható az $a := (1,2)$ pontban, és adjuk meg az $f'(a)$ deriváltmátrixot! Az $f'(a)$-ra így kapott eredményt ellenőrizzük a Jacobi-mátrix kiszámításával!

■ Házi feladatok

1. Feladat. Számolja ki az

$$f(x,y) := xe^{yx} - xy \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big)$$

függvény iránymenti deriváltját az $a = (1,1)$ pontban az $u = (3,4)$ vektor által meghatározott irány mentén!

2. Feladat. A definíció alapján bizonyítsa be, hogy az

$$f(x,y) := x^3 + xy \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big)$$

függvény totálisan deriválható az $a := (2,3)$ pontban, és adjuk meg az $f'(a)$ deriváltmátrixot! Az $f'(a)$-ra így kapott eredményt ellenőrizzük a Jacobi-mátrix kiszámításával!

■ Gyakorló feladatok

1. Feladat. Számítsa ki az alábbi függvények x és y változók szerinti parciális deriváltjait!

a) $f(x,y) := y^2 \ln(xy) \quad (x,y > 0)$, *b)* $f(x,y) := e^{x^2y} - 2x^2y^7 \sin(x+y) \quad (x,y \in \mathbb{R})$,

c) $f(x,y) := e^x \cos y - x \ln y \quad (x,y > 0)$, *d)* $f(x,y) := \dfrac{\sin y}{e^{xy}} \quad (x,y \in \mathbb{R})$.

2. Feladat. Határozza meg az

$$f(x,y) := x^3 e^{y^2} \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big)$$

függvény összes első- és másodrendű parciális deriváltját az $(x_0,y_0) := (2,1)$ pontban!

3. Feladat. Legyen

$$f(x,t) := \frac{1}{2a\sqrt{\pi t}} \exp\left(-\frac{(x-b)^2}{4a^2t}\right) \qquad \big(x \in \mathbb{R},\ t \in (0,+\infty)\big),$$

ahol $a, b \in \mathbb{R}$, $a \neq 0$ paraméterek. Mutassa meg, hogy fennáll a

$$\partial_t f(x,t) = a^2\, \partial_{xx} f(x,t) \qquad \big(x \in \mathbb{R},\ t \in (0,+\infty)\big)$$

egyenlőség! (Ez az ún. ***hővezetési egyenlet***.)

4. Feladat. Határozza meg az

$$f(x,y) := 5x + 3y + x^2y^3 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big)$$

v irány szerinti deriváltját a megadott a pontban!

a) $v = (1,0)$ és $a = (3,2)$.

b) $v = (4,3)$ és $a = (1,2)$.

c) v az x tengellyel 60-fokos szöget bezáró egységvektor.

5. Feladat. Vizsgálja meg a definíció szerint az alábbi függvények differenciálhatóságát a megadott pontokban!

$$a)\quad f(x,y) := x^2 + xy \quad \big((x,y)\in\mathbb{R}^2\big), \qquad a=(2,1),$$

$$b)\quad f(x,y) := (x+y)^3 \quad \big((x,y)\in\mathbb{R}^2\big), \qquad a=(1,2),$$

$$c)\quad f(x,y) := \sqrt[3]{x^3+y^3} \quad \big((x,y)\in\mathbb{R}^2\big), \qquad a=(0,0),$$

$$d)\quad f(x,y) := \begin{cases} \dfrac{x^3}{x^2+y^2}, & \text{ha } (x,y)\in\mathbb{R}^2\setminus\{(0,0)\} \\ 0, & \text{ha } (x,y)=(0,0), \end{cases} \qquad a=(0,0).$$

6. Feladat. Legyen

$$f(x,y) := e^x y + x\cos y \qquad \big((x,y)\in\mathbb{R}^2\big), \qquad a := (0,1) \text{ és } u=(1,-\sqrt{3}).$$

Határozza meg a definíció alapján a $\partial_v f(a)$ iránymenti deriváltat, ahol v az u irányú egységvektor! Lássa be, hogy $f\in D\{a\}$ és ellenőrizze a kapott iránymenti deriváltat az $f'(a)$ segítségével!

7. Feladat. Legyen

$$f(x,y) := \sqrt{3(x-1)^4+2y^2} \qquad \big((x,y)\in\mathbb{R}^2\big).$$

Igazolja, hogy $\exists\partial_x f(1,0)$, de $\nexists\partial_y f(1,0)$!

■ További feladatok

1. Feladat. A definíció alapján lássuk be, hogy az

$$f(x) := \big(e^x, x^2-x\big) \qquad (x\in\mathbb{R})$$

függvény totálisan deriválható az $a=(0,0)$ pontban, és határozzuk meg az $f'(a)$ deriváltmátrixot! Az $f'(a)$-ra így kapott eredményt ellenőrizzük a Jacobi-mátrix kiszámításával!

2. Feladat. A definíció alapján lássuk be, hogy az

$$f(x,y) := \big(x^2+xy, y^2-2x^2\big) \qquad \big((x,y)\in\mathbb{R}^2\big)$$

függvény totálisan deriválható az $a=(-1,1)$ pontban, és határozzuk meg az $f'(a)$ deriváltmátrixot! Az $f'(a)$-ra így kapott eredményt ellenőrizzük a Jacobi-mátrix kiszámításával!

6. gyakorlat

Differenciálszámítás 2.

Szükséges ismeretek

- Kapcsolat a tanult fogalmak között.
- Felületek érintősíkja.
- A Young-tétel.
- Algebrai műveletek differenciálható függvényekkel.
- Az összetett függvény deriválása (a láncszabály).

Feladatok

1. Feladat. Bizonyítsuk be, hogy az

$$f(x,y) := \sqrt{|xy|} \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big)$$

függvény folytonos a $(0,0)$ pontban, ott léteznek a parciális deriváltak, de f nem differenciálható a $(0,0)$ pontban!

2. Feladat. Legyen

$$f(x,y) := \begin{cases} \dfrac{xy^2}{x^2+y^2}, & \text{ha } (x,y) \in \mathbb{R}^2 \setminus \{(0,0)\} \\ 0, & \text{ha } (x,y) = (0,0). \end{cases}$$

Mutassuk meg, hogy az f függvény a $(0,0)$ pontban

a) folytonos,

b) minden irány mentén deriválható,

c) totálisan nem deriválható!

3. Feladat. Legyen

$$f(x,y) := \sqrt{x^2 - 2y^2} \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2,\ x^2 > 2y^2\big).$$

a) Számítsa ki az f függvény elsőrendű parciális deriváltjait!

b) Írja fel a $z = \sqrt{x^2 - 2y^2}$ egyenletű felület $P_0(3,2)$ pontjához tartozó érintősíkjának az egyenletét, és adja meg a sík egy normálvektorát.

4. Feladat. Legyen

$$f(x,y) := \begin{cases} xy\dfrac{x^2-y^2}{x^2+y^2}, & \text{ha } (x,y) \in \mathbb{R}^2 \setminus \{(0,0)\} \\ 0, & \text{ha } (x,y) = (0,0). \end{cases}$$

Igazoljuk, hogy a $\partial_{12}f(0,0)$ és a $\partial_{21}f(0,0)$ parciális deriváltak léteznek, de ezek nem egyenlők:

$$\partial_{12}f(0,0) \neq \partial_{21}f(0,0).$$

Mutassuk meg azt is, hogy f nem differenciálható kétszer a $(0,0)$ pontban!

5. Feladat. Legyen

$$g(x) := \big(e^{3x},\, 1+e^{-3x}\big) \quad (x\in\mathbb{R}) \qquad \text{és} \qquad f(x,y) := x^4+2xy^2+y^3 \quad \big((x,y)\in\mathbb{R}^2\big).$$

Számítsuk ki az $F := f\circ g \in \mathbb{R}\to\mathbb{R}$ függvény deriváltját!

6. Feladat. Legyen

$$g(x,y) := \big(xy^2,\, x+y^2\big) \quad \text{és} \quad f(x,y) := ye^{x^2} \qquad \big((x,y)\in\mathbb{R}^2\big).$$

Számítsuk ki az $F := f\circ g \in \mathbb{R}^2\to\mathbb{R}$ függvény deriváltját!

■ Házi feladatok

1. Feladat. Írja fel a $z = x^2e^{xy}$ egyenletű felület $P_0(1,0)$ pontjához tartozó érintősíkjának az egyenletét, és adja meg a sík egy normálvektorát!

2. Feladat. Mutassa meg, hogy ha $F:\mathbb{R}\to\mathbb{R}$ differenciálható függvény és

$$f(x,y) := y\cdot F(x^2-y^2) \qquad \big((x,y)\in\mathbb{R}^2\big),$$

akkor

$$y^2\cdot\partial_x f(x,y) + xy\cdot\partial_y f(x,y) = x\cdot f(x,y) \qquad \big((x,y)\in\mathbb{R}^2\big).$$

■ Gyakorló feladatok

1. Feladat. Legyen

$$f(x,y) := \begin{cases} \dfrac{xy^2}{x^2+y^2}, & \text{ha } (x,y)\in\mathbb{R}^2\setminus\{(0,0)\} \\ 0, & \text{ha } (x,y)=(0,0). \end{cases}$$

Mutassuk meg, hogy az f függvény a $(0,0)$ pontban

a) Mutassuk meg, hogy $f\in C\big\{(0,0)\big\}$.

b) Határozza meg a $\partial_1 f$ és $\partial_2 f$ függvényeket $\mathbb{R}^2$ minden pontjában!

c) Bizonyítsa be, hogy $f\notin D\{(0,0)\big\}$.

2. Feladat. Igazolja, hogy az

$$f(x,y) := \begin{cases} 0, & \text{ha } xy=0, \\ 1, & \text{ha } xy\neq 0, \end{cases}$$

függvény nem folytonos a $(0,0)$ pontban, de ott léteznek a parciális deriváltjai!

3. Feladat. Mutassa meg, hogy az

$$f(x,y) := \begin{cases} 0, & \text{ha } x>0,\ y=x^2, \\ 1, & \text{egyéb } (x,y)\in\mathbb{R}^2 \text{ pontban}, \end{cases}$$

képlettel értelmezett $f : \mathbb{R}^2 \to \mathbb{R}$ függvény a $(0,0)$ pontban deriválható minden irányban, de ott totálisan nem deriválható, mert még csak nem is folytonos a $(0,0)$ pontban!

4. Feladat. Írja fel a $z = x^2 + 3y^2$ egyenletű felület $(x_0, y_0) = (3,2)$ pontjához tartozó érintősíkjának az egyenletét, és adja meg a sík egy normálvektorát!

5. Feladat. Legyen

$$g(x,y) := \big(x - y^2,\, xy\big) \quad \text{és} \quad f(x,y) := x^2 + 2y^2 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big).$$

Számítsuk ki az $F := f \circ g \in \mathbb{R}^2 \to \mathbb{R}$ függvény deriváltját!

6. Feladat. Legyen

$$g(x,y) := \big(xy,\, x - y^2\big) \quad \text{és} \quad f(x,y) := \big(y^2,\, 2x^2 y\big) \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big).$$

Számítsuk ki az $F := f \circ g \in \mathbb{R}^2 \to \mathbb{R}^2$ függvény deriváltját!

■ További feladatok

1. Feladat. Legyen

$$f(x,y) := \begin{cases} (x^2+y^2) \cdot \sin \dfrac{1}{x^2+y^2}, & \text{ha } (x,y) \in \mathbb{R}^2 \setminus \{(0,0)\} \\ 0, & \text{ha } (x,y) = (0,0). \end{cases}$$

a) Határozzuk meg a $\partial_1 f$, $\partial_2 f$ parciális deriváltfüggvényeket!

b) Bizonyítsuk be, hogy $\partial_1 f, \partial_2 f \notin C\{(0,0)\}$!

c) Mutassuk meg, hogy $f \in D\{(0,0)\}$!

2. Feladat. Legyen

$$\begin{aligned} A &:= \Big\{(x,y) \in \mathbb{R}^2 \mid x^2 + (y-1)^2 < 1 \ \text{ vagy } \ x^2 + (y+1)^2 < 1\Big\}, \\ B &:= \Big\{(x,0) \in \mathbb{R}^2 \mid x \in \mathbb{R}\Big\}. \end{aligned}$$

Bizonyítsa be, hogy a

$$\chi_{A\cup B}(x,y) := \begin{cases} 1, & \text{ha } (x,y) \in A \cup B \\ 0, & \text{ha } (x,y) \in \mathbb{R}^2 \setminus \big(A \cup B\big) \end{cases}$$

függvény (az $A \cup B$ halmaz *karakterisztikus függvénye*) minden irányban deriválható a $(0,0)$ pontban, de nem deriválható (totálisan) a $(0,0)$ pontban!

3. Feladat. Legyen $f : \mathbb{R} \to \mathbb{R}$, $f \in D^3$ és

$$F(x,y,z) := f(xyz) \qquad \big((x,y,z) \in \mathbb{R}^3\big).$$

Bizonyítsa be, hogy alkalmas $g : \mathbb{R} \to \mathbb{R}$ függvénnyel

$$\partial_{123} F(x,y,z) = g(xyz) \qquad \big((x,y,z) \in \mathbb{R}^3\big).$$

7. gyakorlat

Differenciálszámítás 3.

Szükséges ismeretek

- Valós értékű függvények (feltétel nélküli) szélsőértékeinek fogalma.
- $\mathbb{R}^2 \to \mathbb{R}$ típusú függvények lokális szélsőértékeire vonatkozó elsőrendű szükséges, és másodrendű elégséges feltétel.
- Többváltozós valós értékű függvényekre vonatkozó Weierstrass-tétel.
- Abszolút szélsőértékek kiszámításának módja.

Feladatok

1. Feladat. Határozzuk meg az

$$f(x,y) := x^3 - 3x^2 + 2xy + y^2 \qquad \Big((x,y) \in \mathbb{R}^2\Big)$$

függvény lokális szélsőértékhelyeit!

2. Feladat. Határozzuk meg az

$$f(x,y) := x^4 + y^4 - x^2 - 2xy - y^2 \qquad \Big((x,y) \in \mathbb{R}^2\Big)$$

függvény lokális szélsőértékhelyeit!

3. Feladat. Határozza meg az

$$f(x,y) := xy(x^2 + y^2 - 1) \qquad \Big((x,y) \in \mathbb{R}^2\Big)$$

függvénynek abszolút szélsőértékhelyeit és abszolút szélsőértékeit a

$$H := \Big\{(x,y) \in \mathbb{R}^2 \mid x^2 + y^2 \leq 1\Big\}$$

zárt körlapon!

4. Feladat. Határozza meg az

$$f(x,y) := x^3 - 12x + y^3 - 3y \qquad \Big((x,y) \in \mathbb{R}^2\Big)$$

függvénynek abszolút szélsőértékhelyeit és abszolút szélsőértékeit az alábbi halmazon:

$$H := \Big\{(x,y) \in \mathbb{R}^2 \mid -2 \leq x \leq 3, \quad -x \leq y \leq 2\Big\}.$$

Házi feladatok

1. Feladat. Határozzuk meg az

$$f(x,y) := 8x + \frac{1}{y} + \frac{y}{x} \qquad (x, y \neq 0)$$

függvény lokális szélsőértékhelyeit!

2. Feladat. Határozza meg az

$$f(x,y) := x^3 + y^3 - 9xy \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big)$$

függvénynek abszolút szélsőértékhelyeit és abszolút szélsőértékeit az alábbi halmazon:

$$H := \Big\{(x,y) \in \mathbb{R}^2 \mid 0 \le x \le 5, \quad 0 \le y \le 2x\Big\}.$$

■ Gyakorló feladatok

1. Feladat. Határozza meg az alábbi függvények lokális szélsőértékeit!

$$a) \quad f(x,y) := x^2 + xy + y^2 - 5x - 4y + 1 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big),$$

$$b) \quad f(x,y) := x^3 + y^3 - 9xy \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big),$$

$$c) \quad f(x,y) := x^4 y^2 (4 - x - y) \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big),$$

$$d) \quad f(x,y) := x^3 y^2 (4 - x - y) \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big),$$

$$e) \quad f(x,y) := 2x^3 - 6x + y^3 - 12y + 5 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big),$$

$$f) \quad f(x,y) := x^3 y^5 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big),$$

$$g) \quad f(x,y) := x^2 + 2y + \frac{2}{xy} \qquad (x, y \ne 0),$$

$$h) \quad f(x,y) := \frac{y}{x} + \frac{x}{y} + (x-1)^{2022} \qquad (x, y \ne 0),$$

$$i) \quad f(x,y) := e^{-x^2-y^2}(x^2 + 2y^2) \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big),$$

$$j) \quad f(x,y) := (1 + e^y)\cos x - ye^y \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big).$$

2. Feladat. Határozza meg az

$$f(x,y) := 2x^3 - 6x + y^3 - 12y + 5 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big)$$

függvénynek abszolút szélsőértékhelyeit és abszolút szélsőértékeit az $A(0,0)$, $B(0,-3)$, $C(-2,-3)$ és $D(-2,0)$ pontok által határolt zárt téglalapon!

3. Feladat. Határozza meg az

$$f(x,y) := x^3 y^5 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big)$$

függvénynek abszolút szélsőértékhelyeit és abszolút szélsőértékeit az $A(0,0)$, $B(1,0)$ és $C(0,1)$ pontok által határolt zárt háromszöglapon!

4. Feladat. Határozza meg az

$$f(x,y) := x^3 - 3x^2 - y^2 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big)$$

függvénynek abszolút szélsőértékhelyeit és abszolút szélsőértékeit az alábbi halmazon:

$$H := \Big\{(x,y) \in \mathbb{R}^2 \mid x \ge -1, \quad x - 1 \le y \le 4\Big\}.$$

■ További feladatok

1. Feladat. Mutassa meg, hogy ha

$$f(x,y) := x^4 + y^2 \quad \text{és} \quad g(x,y) := x^2 + y^2 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big)$$

akkor

a) f-nek az origóban lokális (és abszolút) minimuma van, g-nek ugyanott nincs lokális szélsőértéke,

b) mindegyik függvény origóban vett Hesse-mátrixának a determinánsa nullával egyenlő.

2. Feladat. (**(2×2)*-es mátrixokra vonatkozó Sylvester-kritérium***) Legyen

$$A := \begin{pmatrix} a & b \\ b & c \end{pmatrix} \in \mathbb{R}^{2\times 2}.$$

Mutassa meg, hogy a

$$Q(h) := \langle Ah, h\rangle = ah_1^2 + 2bh_1h_2 + ch_2^2 \qquad \big(h = (h_1,h_2) \in \mathbb{R}^2\big)$$

kvadratikus alak, illetve az $A \in \mathbb{R}^{2\times 2}$ mátrix

- pozitív definit $\iff$ $a > 0$ és $\det A > 0$,
- negatív definit $\iff$ $a < 0$ és $\det A > 0$,
- indefinit $\iff$ $\det A < 0$.

Megoldás. Tegyük fel, hogy Q pozitív definit, azaz

$$Q(h_1,h_2) = ah_1^2 + 2bh_1h_2 + ch_2^2 > 0 \qquad (h \neq 0).$$

Ekkor $Q(1,0) = a > 0$, továbbá

$$Q(h_1,1) = ah_1^2 + 2bh_1 + c > 0 \qquad (h_1 \in \mathbb{R}).$$

Ez azt jelenti, hogy a $p(x) := ax^2 + 2bx + c$ polinomnak nincs valós gyöke, következésképpen a

$$D = (2b)^2 - 4ac = 4(b^2 - ac) = -4\det A$$

diszkriminánsa negatív, és így $\det A > 0$.

Fordítva: ha $a > 0$ és $\det A = ac - b^2 > 0$, akkor $c > 0$. Ezért

$$Q(h_1,0) = ah_1^2 > 0 \quad (h_1 \neq 0), \qquad Q(0,h_2) = ch_2^2 > 0 \quad (h_2 \neq 0).$$

Ha $h_1, h_2 \neq 0$, akkor legyen $x := h_1/h_2$. Ekkor

$$Q(h_1,h_2) = h_2^2\left(a\left(\tfrac{h_1}{h_2}\right)^2 + 2b\,\tfrac{h_1}{h_2} + c\right) = h_2^2\,p(x) > 0, \tag{1}$$

hiszen a p polinom főegyütthatója pozitív ($a > 0$) és diszkriminánsa negatív ($D = -4\det A < 0$). Összességében azt igazoltuk, hogy $Q(h_1,h_2) > 0$, ha $h \neq 0$, azaz Q pozitív definit.

Ugyanígy igazolható a negatív definitségre vonatkozó $a < 0$ és $\det A = ac - b^2 > 0$ szükséges és elégséges feltétel.

Végül, a $\det A = ac - b^2 < 0$ feltétel akkor és csak akkor teljesül, ha a $p(x) := ax^2 + 2bx + c$ polinom diszkriminánsa pozitív, és így két különböző valós gyöke van, következésképpen p (tehát (1) miatt a Q kvadratikus alak is) felvesz pozitív és negatív értéket is, ami azt jelenti, hogy Q indefinit.

8. gyakorlat

Differenciálszámítás 4.

Szükséges ismeretek

- Az inverzfüggvény-tétel.
- Az egyváltozós implicitfüggvény-tétel.

Feladatok

1. Feladat. Legyen

$$f(x,y) := \big(e^x \cos y, e^x \sin y\big) \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big).$$

a) Mi az f értékkészlete?

b) Mutassuk meg, hogy f *globálisan* nem invertálható, de $\mathbb{R}^2$ minden pontjában *lokálisan* invertálható!

c) Legyen $a := (0, \pi/3)$ és $b := f(a)$. Keressünk explicit képletet f-nek a b pontot tartalmazó valamely nyílt halmazon értelmezett f^{-1} lokális inverzére, és azt deriválva határozzuk meg $\big(f^{-1}\big)'(b)$-t. Számítsuk ki a deriváltat a tanult képlettel is.

2. Feladat. Mutassuk meg, hogy az

$$f(x,y) := (-x + \sqrt{x^2+y^2},\ -x - \sqrt{x^2+y^2}) \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big)$$

függvény lokálisan invertálható az $a := (4,3)$ pontban, és határozzuk meg a lokális inverz deriváltját a $b := f(a)$ pontban!

3. Feladat. Tekintsük az

$$e^{x-1} + x \sin y = u,$$
$$e^{x-1} - x \cos y = v$$

egyenletrendszert, ahol $u, v \in \mathbb{R}$ adott paraméterek és x, y az ismeretlenek. Könnyen ellenőrizhetjük, hogy ha $(u_0, v_0) = \Big(1 + \frac{\sqrt{2}}{2}, 1 - \frac{\sqrt{2}}{2}\Big)$, akkor $(x_0, y_0) = \big(1, \frac{\pi}{4}\big)$ megoldása az egyenletrendszernek.

a) Mutassuk meg, hogy egy, az (u_0, v_0) pontot tartalmazó paramétertartományban az egyenletrendszernek az (x_0, y_0) pont egy alkalmas környezetében a megoldás egyértelmű és az (u, v) változó folytonosan deriválható függvénye.

b) Számítsuk ki a szóban forgó függvény deriváltját az (u_0, v_0) pontban.

4. Feladat. Legyen

$$f(x,y) := \ln x + y\, e^{y^2} + 1 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big).$$

Mutassuk meg, hogy az $a = 1/e$ pontnak van olyan $U = K(a)$ környezete és létezik olyan $\varphi : U \to \mathbb{R}$ folytonosan deriválható függvény, amelyre az

$$f\big(x, \varphi(x)\big) = 0 \qquad (x \in U)$$

egyenlőség teljesül! Számítsuk ki $\varphi'(1/e)$-t!

5. Feladat. Legyen

$$f(x,y) := \ln\sqrt{x^2+y^2} - \operatorname{arc\,tg}\frac{y}{x} \qquad \big((x,y)\in\mathbb{R}^2,\ x\neq 0\big).$$

Mutassuk meg, hogy az $(a,b)=(1,0)$ pont egy környezetében az $f(x,y)=0$ egyenlettel megadott síkbeli halmaz egy folytonosan deriválható $\varphi : K(a)\to\mathbb{R}$ függvény grafikonja! Számítsuk ki $\varphi'(1)$-et, és írjuk fel a szóban forgó görbe $(1,0)$ pontbeli érintő egyenesének az egyenletét!

■ Házi feladatok

1. Feladat. Mutassa meg, hogy az

$$f(x,y) := \left((x+y)\cos x^2,\ \frac{y^2}{x^2+1}\right) \qquad \big((x,y)\in\mathbb{R}^2\big)$$

függvény lokálisan invertálható az $a := (0,1)$ pontban, és határozzuk meg a lokális inverz deriváltját a $b := f(a)$ pontban!

2. Feladat. Tekintse az

$$e^{x+y} = 2\cos y - 1$$

egyenletet! Ennek egy megoldása $x=0$ és $y=0$.

a) Bizonyítsa be, hogy az egyenletből y kifejezhető az x változó implicit függvényeként a $(0,0)$ pont egy környezetében!

b) Határozza meg a függvény deriváltját az $x=0$ pontban!

■ Gyakorló feladatok

1. Feladat. Mutassa meg, hogy az alábbi $f\in\mathbb{R}^2\to\mathbb{R}^2$ függvények a megadott $a\in\operatorname{int}\mathcal{D}_f$ pontban lokálisan invertálhatók, és határozza meg a lokális inverzek deriváltját a $b := f(a)$ pontban, ha

$$a)\quad f(x,y) := \left(x\cos\frac{y}{x},\ x\sin\frac{y}{x}\right) \qquad (x>0,\ y\in\mathbb{R}) \qquad a := (1,0),$$

$$b)\quad f(x,y) := (y\ln x,\ xe^y) \qquad (x>0,\ y\in\mathbb{R}) \qquad a := (1,1),$$

$$c)\quad f(x,y) := \big(x^2e^{xy},\ \ln(x^2+\cos^2 y)\big) \qquad \big((x,y)\in\mathbb{R}^2\big) \qquad a := (1,0).$$

2. Feladat. Lássa be, hogy az

$$f(x,y) := (x^3,\ y^3) \qquad \big((x,y)\in\mathbb{R}^2\big)$$

függvény invertálható az origó egy környezetében (sőt az egész síkon is!), de az $f'(0,0)$ mátrix nem invertálható. Deriválható-e az inverz az origóban?

3. Feladat. Bizonyítsa be, hogy az

$$f(x,y) := (e^x + x\sin y,\ e^x - x\cos y) \qquad \big((x,y)\in\mathbb{R}^2\big)$$

függvény lokálisan invertálható az $a := (1,\pi/4)$ pont egy környezetében! Határozza meg a lokális inverz deriváltját a $b := f(a)$ pontban!

4. Feladat. Bizonyítsa be, hogy az alábbi egyenletből y kifejezhető x implicit függvényeként a $(2,1)$ pont egy környezetében is és a $(2,3)$ pont egy környezetében is:

$$x^2 + 2xy - y^2 = 7.$$

Határozza meg mindkét függvény deriváltját az $x = 2$ helyen!

5. Feladat. Írja fel az alábbi egyenletű görbe (Gerono féle lemniszkáta) érintő egyenesének az egyenletét az $(1, \sqrt{2})$ pontban:

$$x^4 - 3x^2 + y^2 = 0.$$

Adja meg explicit módon is a φ implicit függvényt $x = 1$ pont egy környezetében, és számítsa ki így is az $\varphi'(1)$ meredekséget! Számítsa ki φ'-t implicit deriválással is, és az implicit függvénytételt használva!

■ További feladatok

1. Feladat. Lássa be, hogy az

$$f(x,y,z) := (2x + y - z,\ 3x + 4z,\ x - y + 2z) \qquad \big((x,y,z) \in \mathbb{R}^3\big)$$

függvény lokálisan invertálható az $a := (1,1,1)$ pontban, és számolja ki a lokális inverz deriváltját a $b := f(a)$ pontban!

Megoldás. Az inverzfüggvény-tételt alkalmazzuk.

<u>Az inverz függvény létezése.</u> Az $f : \mathbb{R}^3 \to \mathbb{R}^3$ függvény folytonosan deriválható az $\Omega = \mathbb{R}^3$ halmazon, mert koordinátafüggvényei polinomok. Mivel minden $(x,y,z) \in \mathbb{R}^3$ pontban

$$f'(x,y,z) = \begin{pmatrix} 2 & 1 & -1 \\ 3 & 0 & 4 \\ 1 & -1 & 2 \end{pmatrix}, \qquad \text{ezért}$$

$$\det f'(x,y,z) = (-1)\cdot(3\cdot 2 - 1\cdot 4) + (-1)\cdot(-1)\cdot(2\cdot 4 - 3\cdot(-1)) = 9 \neq 0 \quad \big(\forall\,(x,y,z) \in \mathbb{R}^3\big).$$

Így az f függvény ***minden*** $(x,y,z) \in \mathbb{R}^3$ pont egy környezetében lokálisan invertálható.

<u>Az inverz függvény deriváltja.</u> A szóban forgó tétel szerint az f^{-1} lokális inverz függvény folytonosan deriválható a

$$b := f(a) = f(1,1,1) = (2,7,2)$$

pontban (tehát $f^{-1}(b) = a = (1,1,1)$), és a deriváltja

$$\big(f^{-1}\big)'(b) = \Big[f'\big(f^{-1}(b)\big)\Big]^{-1} = \Big[f'(a)\Big]^{-1} = \Big[f'(1,1,1)\Big]^{-1} = \begin{pmatrix} \frac{4}{9} & -\frac{1}{9} & \frac{4}{9} \\ -\frac{2}{9} & \frac{5}{9} & -\frac{11}{9} \\ -\frac{1}{3} & \frac{1}{3} & -\frac{1}{3} \end{pmatrix}.$$

Megjegyzés. A feladat állításánál *több* is igaz. Nevezetesen az, hogy ebben az esetben az $f : \mathbb{R}^3 \to \mathbb{R}^3$ függvény ***globálisan*** is invertálható, sőt a globális inverzet explicit képlettel is meg tudjuk adni. Ez azért igaz, mert szokott mátrixfelírással, ha $A := f'(x,y,z)$, akkor

$$\begin{pmatrix} f_1(x,y,z) \\ f_2(x,y,z) \\ f_3(x,y,z) \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 2x + y - z \\ 3x + 4z \\ x - y + 2z \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 2 & 1 & -1 \\ 3 & 0 & 4 \\ 1 & -1 & 2 \end{pmatrix} \cdot \begin{pmatrix} x \\ y \\ z \end{pmatrix} = A \cdot \begin{pmatrix} x \\ y \\ z \end{pmatrix} \qquad (x,y,z \in \mathbb{R})$$

egy *lineáris* függvény. Mivel $\det A = 9 \neq 0$, ezért az

$$A \cdot \begin{pmatrix} x \\ y \\ z \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} u \\ v \\ w \end{pmatrix}$$

lineáris egyenletrendszernek az (x, y, z) megoldása egyértelmű minden $(u, v, w) \in \mathbb{R}^3$ esetén. Az f^{-1} inverz függvény helyettesítési értékeit tetszőleges $(u, v, w) \in \mathbb{R}^3$ pontban ezek az (x, y, z) megoldások adják.

2. Feladat. Tekintse az

$$y^2 + 5x = x\, e^{x\,(y-2)}$$

egyenletet. Ennek egy megoldása $x = -1$ és $y = 2$.

a) Bizonyítsa be, hogy az egyenletből y kifejezhető az x változó implicit függvényeként a $(-1, 2)$ pont egy környezetében!

b) Határozza meg a függvény deriváltját az $x = -1$ pontban!

Megoldás. Az egyváltozós implicitfüggvény-tételt alkalmazzuk. Legyen

$$f(x, y) := y^2 + 5x - x\, e^{x\,(y-2)} \quad \Big((x, y) \in \mathbb{R}^2\Big)$$

és $(a, b) := (-1, 2)$.

a) Először a feltételeket ellenőrizzük. Világos, hogy $f \in C^1\Big(\mathbb{R}^2)$ és

$$f(a, b) = f(-1, 2) = 2^2 + 5 \cdot (-1) - (-1) \cdot e^{(-1)\cdot 0} = 0.$$

Mivel minden $(x, y) \in \mathbb{R}^2$ pontban

$$\partial_2 f(x, y) = 2y - x \cdot x\, e^{x\,(y-2)} = 2y - x^2 e^{x(y-2)} \qquad \Big((x, y) \in \mathbb{R}^2\Big),$$

ezért $\partial_2 f(-1, 2) = 2 \cdot 2 - (-1)^2 \cdot e^0 = 3 \neq 0$ is igaz. Így a szóban forgó tétel mindegyik feltétele teljesül.

Következésképpen $\exists U := K(-1)$ és $\exists \varphi : U \to \mathbb{R}$ folytonosan deriválható függvény, amelyre az

$$f\Big(x, \varphi(x)\Big) = 0 \qquad (x \in U)$$

egyenlőség teljesül. Ez pedig azt jelenti, hogy $\forall y \in V := \mathcal{R}_\varphi = K(2)$ (paraméter) esetén az $f(x, y) = 0$ az $f(x, y) = 0$ egyenletből y kifejezhető az x változó implicit alakban megadott φ függvényeként.

b) Az implicitfüggvény-tétel állítása szerint a φ függvény folytonosan deriválható. Mivel minden $(x, y) \in \mathbb{R}^2$ pontban

$$\partial_1 f(x, y) = 5 - e^{x\,(y-2)} - x \cdot (y - 2)\, e^{x\,(y-2)} = 5 - \Big(xy - 2x + 1\Big) e^{x\,(y-2)},$$

ezért

$$\varphi'(x) = -\frac{\partial_1 f\Big(x, \varphi(x)\Big)}{\partial_2 f\Big(x, \varphi(x)\Big)} = -\frac{5 - \Big(x \cdot \varphi(x) - 2x + 1\Big) e^{x\,(\varphi(x)-2)}}{2\varphi(x) - x^2 e^{x\,(\varphi(x)-2)}} \qquad (x \in U).$$

Így $\varphi(-1) = b = 2$ miatt

$$\varphi'(-1) = -\frac{5 - (-2 + 2 + 1) \cdot e^0}{4 - 1^2 \cdot e^0} = -\frac{4}{3}.$$

Megjegyzés. Az alábbi ábra szemlélteti a

$$H := \left\{ (x, y) \in \mathbb{R}^2 \;\middle|\; y^2 + 5x - x\, e^{x\,(y-2)} = 0 \right\}$$

halmazt.

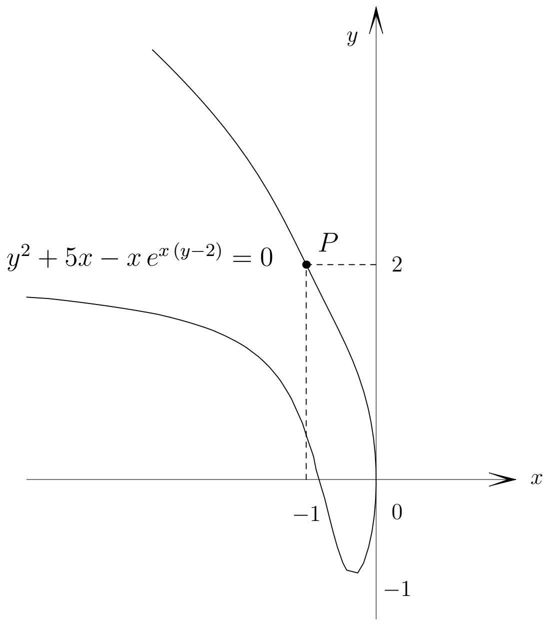

9. gyakorlat

Differenciálszámítás5.

■ Szükséges ismeretek

- A feltételes lokális és feltételes abszolút szélsőérték fogalma.
- A feltételes lokális szélsőértékre vonatkozó szükséges és elegendő feltétel (Lagrange-szorzók módszere).
- A feltételes abszolút szélsőérték keresés korlátos és zárt feltételgörbék esetén, a Weierstrass-tétel.

■ Feladatok

1. Feladat. Határozza meg az $f(x,y) := x^2 + y^2$ $\big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big)$ függvény feltételes lokális minimumhelyeit a $g(x,y) = x + 2y - 4 = 0$ feltételre vonatkozóan!

a) Mi a feladat geometriai tartalma?

b) Oldja meg a feladatot úgy, hogy a korlátozó feltételből y kifejezésével visszavezeti egyváltozós szélsőérték-problémára!

c) Oldja meg a feladatot a Lagrange-szorzók módszerével!

2. Feladat. Legyen

$$f(x,y) := xy \quad \text{és} \quad g(x,y) := x^2 + y^2 - 1 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big).$$

a) Elemi úton keresse meg az f függvény feltételes abszolút szélsőértékhelyeit a $g = 0$ feltétel mellett!

b) A Lagrange-szorzók módszerével keresse meg az f függvény feltételes lokális szélsőértékhelyeit a $g = 0$ feltétel mellett!

3. Feladat. Legyen

$$f(x,y) := 2x + 3y \quad \text{és} \quad g(x,y) := x^2 + y^2 - 1 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big).$$

Határozza meg az f függvény feltételes lokális szélsőértékhelyeit a $g = 0$ feltétel mellett!

4. Feladat. Határozza meg az

$$f(x,y) := x^2 + y^2 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big)$$

függvény abszolút szélsőértékeit az

$$x^2 + xy + y^2 = 3$$

egyenletet kielégítő ellipszisen!

■ Házi feladatok

1. Feladat. Legyen

$$f(x,y) := xy \quad \text{és} \quad g(x,y) := x + y - 1 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big).$$

Határozza meg az f függvény feltételes lokális szélsőértékhelyeit a $g = 0$ feltétel mellett!

2. Feladat. Tekintsük az

$$f(x,y) := xy, \quad g(x,y) := \frac{x^2}{8} + \frac{y^2}{2} - 1 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big)$$

függvényeket, és határozzuk meg az f feltételes abszolút szélsőértékeit a $g = 0$ feltétel mellett!

■ Gyakorló feladatok

1. Feladat. Határozza meg az alábbi f függvény feltételes lokális szélsőértékeit a $g = 0$ feltételre vonatkozóan!

a) $f(x,y) := xy, \quad g(x,y) := x + y - 1 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big),$

b) $f(x,y) := 3xy, \quad g(x,y) := x^2 + y^2 - 8 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big),$

c) $f(x,y) := x + y, \quad g(x,y) := x^2 + y - 1 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big),$

d) $f(x,y) := x + y, \quad g(x,y) := x^2 + 3xy + 3y^2 - 3 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big),$

e) $f(x,y) := x^2 + y^2, \quad g(x,y) := x^2 + xy + y^2 - 3 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big),$

f) $f(x,y) := 2x + 3y, \quad g(x,y) := x^2 - y^3 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big),$

g) $f(x,y) := x^3 + y^3, \quad g(x,y) := x^2 + y^2 - 1 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big),$

h) $f(x,y) := x^2 + 12xy + 2y^2, \quad g(x,y) := 4x^2 + y^2 - 25 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big),$

i) $f(x,y) := \cos^2 x + \cos^2 y, \quad g(x,y) := x - y - \frac{\pi}{4} \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big).$

2. Feladat. Határozza meg az $f(x,y) := xy + 12$ $\big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big)$ függvény feltételes abszolút szélsőértékeit az

$$x^2 + y^2 = 8$$

egyenletű körvonalon!

3. Feladat. Határozza meg az $f(x,y) := x + 2y$ $\big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big)$ függvény feltételes abszolút szélsőértékeit az

$$2x^2 + y^2 = 4$$

egyenletű ellipszisen!

4. Feladat. Határozza meg, hogy a $4x^2 + 9y^2 = 36$ ellipszisnek melyik pontjai vannak a legnagyobb (legkisebb) távolságra

a) az origótól?

b) a $P_1(0,1)$ ponttól?

■ További feladatok

1. Feladat. Adott kerületű téglalapokat megforgatunk az egyik oldaluk körül. Mikor lesz a keletkező henger térfogata a legnagyobb?

2. Feladat. Határozzuk meg az $x^2y^2z = 1$ felület azon pontjait, amelyek legközelebb vannak az origóhoz!

3. Feladat. Alkalmazhatók-e a feltételes szélsőértékkel kapcsolatban tanult tételek az f függvény $g = 0$ feltételre vonatkozó (esetleg létező) feltételes lokális szélsőértékeinek a meghatározására, ha

$$a)\quad f(x,y) := x, \quad g(x,y) := x^3 - y^2 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big),$$

$$b)\quad f(x,y) := x^3, \quad g(x,y) := y - x^2 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big),$$

$$c)\quad f(x,y) := y, \quad g(x,y) := x^3 - y^2 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big),$$

$$d)\quad f(x,y) := x + y, \quad g(x,y) := x^3 - y^2 \qquad \big((x,y) \in \mathbb{R}^2\big).$$

(Ha a tételek nem alkalmazhatók, akkor a definíció alapján okoskodjon!)

10. gyakorlat

Többszörös integrálok 1.

Szükséges ismeretek

- Kettős integrálok értelmezése téglalapokon és ennek tulajdonságai.
- Fubini-tétel, szukcesszív integrálás.
- Kettős integrálok értelmezése korlátos halmazokon.
- A kettős integrál kiszámítása normáltartományon.

Feladatok

1. Feladat. Tekintsük az $I := [0,1] \times [0,2]$ téglalapot. Kétféle sorrendben számítsuk ki az

$$\iint_I x^3 \sqrt{y}\, dx\, dy$$

kettős integrált!

2. Feladat. Számítsuk ki a következő kettős integrált!

$$\iint_I x \cdot \sin(xy)\, dx\, dy \qquad \Big(I := \big[1,3\big] \times \big[0, \tfrac{\pi}{2}\big]\Big).$$

3. Feladat. Számítsuk ki a következő kettős integrált:

$$\iint_H (2xy - x^3)\, dx\, dy,$$

ahol H az $y = x^2$ és az $y = x + 2$ egyenletű görbék által közrezárt korlátos síkrész!

4. Feladat. Legyen $H := \Big\{(x,y) \in \mathbb{R}^2 \;\Big|\; 0 \le x \le 1,\ 0 \le y \le 1 - x\Big\}$. Számítsuk ki a

$$\iint_H (x + y)\, dx\, dy$$

integrált!

5. Feladat. Jelölje H a $(0,2)$, az $(1,1)$ és a $(3,2)$ csúcspontú háromszöglapot. Számítsuk ki az

$$\iint_H y\, e^x\, dx\, dy$$

integrált!

6. Feladat. Számítsuk ki az

$$f(x,y) := e^x\Big(\sqrt{x} + y\Big) \qquad \Big((x,y) \in \mathbb{R}^2\Big)$$

függvény integrálját az $x = 1$ és $y^2 = x$ egyenletű görbék által határolt korlátos és zárt síktartományon!

■ Házi feladatok

1. Feladat. Számítsa ki a

$$\iint\limits_H \frac{y^2}{x^2+1}\,dx\,dy \qquad \big(H := [0,1]\times[-2,2]\big)$$

kettős integrált!

2. Feladat. Számítsa ki a

$$\iint\limits_H \frac{x^2}{y^2}\,dx\,dy$$

kettős integrált, ahol H az $y \geq \frac{1}{x}$, az $y \leq x$ és az $1 \leq x \leq 2$ egyenlőtlenségekkel meghatározott korlátos és zárt síkrész!

■ Gyakorló feladatok

1. Feladat. Számítsa ki a

$$a)\quad \iint\limits_H (4-x-y)\,dx\,dy, \qquad H := [0,2]\times[0,1],$$

$$b)\quad \iint\limits_H (x^2y-2xy)\,dx\,dy, \qquad H := [0,3]\times[-2,0],$$

$$c)\quad \iint\limits_H x\sqrt{x^2+y}\,dx\,dy, \qquad H := [0,1]\times[0,3],$$

$$d)\quad \iint\limits_H \frac{y}{1+xy}\,dx\,dy, \qquad H := [0,1]\times[0,1],$$

$$e)\quad \iint\limits_H e^{2x+y}\,dx\,dy, \qquad H := [0,\ln 2]\times[0,\ln 5],$$

$$f)\quad \iint\limits_H xye^x\,dx\,dy, \qquad H := [0,1]\times[1,2],$$

$$g)\quad \iint\limits_H \frac{y}{(1+x^2+y^2)^{3/2}}\,dx\,dy, \qquad H := [0,1]\times[0,1].$$

kettős integrálokat a megadott H téglalapokon!

2. Feladat. Számítsa ki a $z = x^2+y^2$ paraboloid alatti és az xy síkban lévő $[-1,1]\times[-1,1]$ téglalap feletti test térfogatát!

3. Feladat. Számítsa ki a

$$\iint\limits_H (x+6y)\,dy\,dx \qquad \Big(H := \big\{(x,y)\in\mathbb{R}^2 \colon 0\leq x\leq 1,\ x\leq y\leq 5x\big\}\Big)$$

kettős integrált!

4. Feladat. Számítsa ki a

$$\iint\limits_H \cos(x+y)\,dy\,dx \qquad \Big(H := \big\{(x,y)\in\mathbb{R}^2 \colon 0\leq x\leq \pi,\ 0\leq x\leq y\big\}\Big)$$

kettős integrált!

5. Feladat. Számítsa ki a

$$\iint_H e^{2x+3y}\,dx\,dy \qquad \Big(H := \big\{(x,y)\in\mathbb{R}^2\colon 0\le y\le 1,\ 3y\le x\le 3\big\}\Big)$$

kettős integrált!

6. Feladat. Számítsa ki a

$$\iint_H xy^2\,dx\,dy$$

kettős integrált, ahol H az $y=x^2$ és $y=\sqrt{8x}$ egyenletű görbék által közrezárt korlátos és zárt síkrész!

7. Feladat. Számítsa ki a

$$\iint_H \frac{1}{\sqrt{x}}\,dx\,dy$$

kettős integrált, ahol H az $y^2\le 8x$, az $y\le 2x$ és az $y+4x\le 24$ egyenlőtlenségekkel meghatározott korlátos és zárt síkrész!

8. Feladat. Mekkora a térfogata annak a háromszög alapú egyenes hasábnak, melynek alapja az xy síkban a $(0,0)$, $(1,0)$ és $(1,1)$ csúcspontú zárt háromszöglap és fedőlapjának síkja a $z=3-x-y$ egyenletű sík?

9. Feladat. Mekkora a térfogata annak a háromszög alapú egyenes hasábnak, melynek alapja az xy síkban a $(0,0)$, $(0,2)$ és $(-2,0)$ csúcspontú zárt háromszöglap és fedőlapja a $z=xy$ felület?

10. Feladat. Az integrálás sorrendjének felcserélése után számítsa ki a

$$a)\ \int_0^1\left(\int_x^1 \frac{x\sin y}{y}\,dy\right)dx,\quad b)\ \int_1^e\left(\int_{1/e}^{1/y}\cos(x-\ln x)\,dx\right)dy,\quad c)\ \int_0^3\left(\int_{x^2}^9 x^3e^{y^3}\,dy\right)dx.$$

szukcesszív integrálokat!

■ További feladatok

1. Feladat. Legyen $H:=[0,1]\times[0,1]$ és

$$f(x,y):=\begin{cases}\dfrac{x-y}{(x+y)^3}, & \text{ha } xy\neq 0,\\ 0, & \text{ha } xy=0.\end{cases}$$

Igazolja, hogy $f\notin R(H)$, de a szukcesszív integrálás elvégezhető a H téglalapon!

2. Feladat. Számítsa ki a

$$\iint_H \operatorname{sgn}(x-y^2)\,dy\,dx \qquad \Big(H := \big\{(x,y)\in\mathbb{R}^2\colon x^2+y^2\le 2\big\}\Big)$$

kettős integrált!

3. Feladat. Határozzuk meg az

$$\int_0^1 \frac{x^b-x^a}{\ln x}\,dx$$

integrált, ahol $0<a<b$ valós paraméterek.

Útmutatás: Az alábbi észrevétellel alakítsuk kettős integrállá a feladatot, hajtsunk végre sorrendcserét és a kapott integrált számítsuk ki.

$$\frac{x^b - x^a}{\ln x} = \left[\frac{x^y}{\ln x}\right]_{y=a}^{y=b} = \int\limits_a^b x^y \, dy.$$

11. gyakorlat

Többszörös integrálok 2.

■ Szükséges ismeretek

- Fubini-tétel, szukcesszív integrálás.
- Integráltranszformáció.
- Síkbeli polárkoordináta-transzformáció.

■ Feladatok

1. Feladat. Számítsuk ki az

$$\iint\limits_{1\leq x^2+y^2\leq 4} \ln(x^2+y^2)\,dx\,dy$$

kettős integrált!

2. Feladat. Kettős integrállal határozzuk meg az R sugarú kör területét!

3. Feladat. Számítsuk ki az $xy = 1,\ xy = 4$, valamint az $y = x$ és az $y = 3x$ egyenletű görbék által meghatározott és az első síknegyedben fekvő zárt síkrész területét!

4. Feladat. Határozzuk meg a $z = 1 - x^2 - y^2$ egyenletű felület (forgásparaboloid) és az xy sík által határolt korlátos és zárt térrész térfogatát!

5. Feladat. Legyenek a, b és c pozitív valós paraméterek. Határozzuk meg az

$$\frac{x^2}{a^2}+\frac{y^2}{b^2}+\frac{z^2}{c^2}=1$$

egyenletű ellipszoiddal határolt térrész térfogatát!

6. Feladat. Szemléltessük rajzon a

$$x^2+y^2=1, \quad z=0, \quad z=x+2y+3$$

felületek által határolt korlátos és zárt térbeli tartományt, majd kettős integrál alkalmazásával számítsuk ki e tartomány térfogatát!

■ Házi feladatok

1. Feladat. Számítsuk ki az

$$f(x,y) := \frac{1}{x^2+y^2+1} \qquad \big((x,y)\in\mathbb{R}^2\big)$$

függvény integrálját az $x^2 + y^2 \leq 1$ és $y \geq 0$ egyenlőtlenségekkel meghatározott korlátos tartományon!

2. Feladat. Számítsuk ki a $z = 5 - x^2 - y^2$ forgásparaboloid és a $z = 1$ sík által határolt korlátos és zárt térrész térfogatát!

■ Gyakorló feladatok

1. Feladat. Számítsa ki az

$$\iint\limits_{1 \le x^2+y^2 \le 3} \frac{x}{x^2+y^2}\, dx\, dy$$

kettős integrált!

2. Feladat. Számítsa ki az

$$\iint\limits_{x^2+y^2 \le 1} e^{x^2+y^2}\, dx\, dy$$

kettős integrált!

3. Feladat. Számítsa ki a

$$\iint\limits_{D} \ln(1+x^2+y^2)\, dy\, dx \qquad \Big(D := \Big\{(x,y) \in \mathbb{R}^2 \colon x^2+y^2 \le 9,\ x \le 0,\ y \ge 0\Big\}\Big)$$

kettős integrált!

4. Feladat. Számítsa ki a

$$\iint\limits_{D} \operatorname{arc\,tg} \frac{y}{x}\, dy\, dx \qquad \Big(D := \Big\{(x,y) \in \mathbb{R}^2 \colon x^2+y^2 \le 1,\ x \ge 0,\ y \ge 0\Big\}\Big)$$

kettős integrált!

5. Feladat. Számítsa ki az

$$\frac{x^2}{a^2} + \frac{y^2}{a^2} = 1 \qquad (a, b > 0 \text{ paraméterek})$$

egyenletű ellipszis területét!

6. Feladat. Mekkora annak a korlátos és zárt D síkidomnak a területe, melyet az alábbi egyenlőtlenség határoz meg:

$$x^2 + y^2 \le 2ax \qquad (a > 0 \text{ paraméter}).$$

7. Feladat. Számítsa ki az $xy = 1,\ xy = 4$, valamint az $y^2 = x$ és az $y^2 = 4x$ egyenletű görbék által meghatározott és az első síknegyedben fekvő zárt síkrész területét!

8. Feladat. Számítsa ki a $z = x^2 + y^2 - 1$ forgásparaboloid, a $z = 2$ és a $z = 5$ síkok által határolt korlátos és zárt térrész térfogatát!

9. Feladat. Kettős integrállal határozzuk meg az R sugarú gömb térfogatát!

10. Feladat. Számítsa ki az origó középpontú $2R > 0$ sugarú gömbből az

$$(x - R)^2 + y^2 = R^2$$

egyenletű hengerfelület által kimetszett test (Viviani-féle test) térfogatát!

■ További feladatok

1. Feladat. Számítsa ki a

$$\iint\limits_{D} \sin x^2 \cos x^2\, dy\, dx \qquad \Big(D := \Big\{(x,y) \in \mathbb{R}^2 \colon x^2+y^2 \le 1,\ x \ge 0,\ y \ge 0\Big\}\Big)$$

kettős integrált!

2. Feladat. Számítsa ki polárkoordinátákkal felírt $r = 1 + \cos\varphi$ egyenletű kardioid által határolt síkrész térfogatát!

3. Feladat. A $z = f(x, y)$ felület D tartománya felett fekvő felület felszíne az

$$\iint\limits_D \sqrt{1 + \Big(\partial_x f(x,y)\Big)^2 + \Big(\partial_y f(x,y)\Big)^2}\, dx\, dy$$

kettős integrállal számítható. Számítsa ki

a) az R sugarú gömb felszínét!

b) a $z = xy$ hiperbolikus paraboloid azon darabjának felszínét, amely az $x^2 + y^2 = 4$ henger belsejébe esik!

12. gyakorlat

Görbék

Szükséges ismeretek

- Paraméterezés, egyszerű sima görbe és egyszerű zárt görbe fogalma.
- Síkgörbe megadásának módjai.
- Görbék érintővektora és ívhossza. Polárkoordinátás alakban megadott síkbeli görbe ívhossza.
- Polárkoordinátás alakban megadott görbével határolt síkidomok területe.
- Görbék pontbeli érintője és simulósíkja.

Feladatok

1. Feladat. A síkbeli Descartes-féle koordináta-rendszerben vegyük az $F_1(-a,0)$ és az $F_2(a,0)$ pontokat, ahol $a>0$. Adjuk meg azon síkbeli pontok halmazát, amelyek a megadott F_1 és F_2 pontoktól lévő távolságának szorzata állandó, és a^2-tel egyenlő!

2. Feladat. Írjuk fel az alábbi görbéket különböző alakjaiban!

$$a)\quad \left.\begin{aligned} x &= \sqrt{3}t+10 \\ y &= t \end{aligned}\right\} \ (t\in\mathbb{R}),\quad b)\quad \frac{x^2}{25}+\frac{y^2}{16}=1,\quad c)\quad r=\frac{2\sin\varphi}{1+\cos 2\varphi} \quad \big(\varphi\in(0,\pi/2)\big).$$

3. Feladat. Számoljuk ki az

$$r = 1+\cos\varphi \qquad \big(\varphi\in[0,2\pi]\big)$$

kardioid ívhosszát és közrezárt területét!

4. Feladat. Számítsuk ki az alábbi paraméterezéssel megadott térgörbék ívhosszát a megadott intervallum mellett!

$$a)\quad \gamma(t) := \big(t,\, t^2,\, \tfrac{2}{3}t^3\big) \qquad \big(t\in[1,2]\big),$$

$$b)\quad \gamma(t) := (e^{2t}\cos t,\, e^{2t}\sin t,\, e^{2t}) \qquad \big(t\in[0,1]\big),$$

$$c)\quad \gamma(t) := \big(\sin\tfrac{t}{3},\, \cos\tfrac{t}{3},\, \tfrac{\sqrt{8}}{3}t\big) \qquad \big(t\in[0,2]\big).$$

5. Feladat. Adjuk meg az alábbi paraméterezésű térgörbék megadott $\gamma(t_0)$ ponthoz tartozó érintőjét és simulósíkjának egyenletét!

$$a)\quad \gamma(t) := (t^3-2t^2,\, 3t+2,\, t^2-5) \quad (t\in\mathbb{R}), \qquad (t_0=1),$$

$$b)\quad \gamma(t) := (\cos^2 t,\, \cos t\sin t,\, \sin^2 t) \quad \big(t\in[0,2\pi]\big), \qquad \big(t_0=\tfrac{\pi}{6}\big),$$

$$c)\quad \gamma(t) := (a\cos t,\, b\sin t,\, e^t) \quad (t\in\mathbb{R}), \qquad (t_0=0), \quad \text{ahol} \quad ab\neq 0.$$

■ Házi feladatok

1. Feladat. Szemléltesse rajzon az

$$r = e^{\varphi} \qquad (\varphi \geq 0)$$

görbét, az ún. logaritmikus spirálist, és számítsa ki a $0 \leq \varphi \leq 2\pi$ szakaszra vonatkozó ívhosszát!

2. Feladat. Írja fel az alábbi görbéket különböző alakjaiban, és állapítsa meg, hogy milyen görbéről van szó!

$$a) \quad \left.\begin{aligned} x &= 1 - \frac{1}{t} \\ y &= 1 + \frac{1}{t-1} \end{aligned}\right\} \quad (t > 1), \qquad\qquad b) \quad r = \frac{1}{\sqrt{\cos 2\varphi}} \quad \big(\varphi \in (-\tfrac{\pi}{4}, \tfrac{\pi}{4})\big).$$

3. Feladat. Adja meg az alábbi paraméterezésű térgörbe $\gamma(1)$ ponthoz tartozó érintőjét és simulósíkjának egyenletét!

$$\gamma(t) := (t+1,\, t^3,\, t^2 - 3) \qquad (t \in \mathbb{R})$$

■ Gyakorló feladatok

1. Feladat. Szemléltesse rajzon az

$$r = \varphi \qquad (\varphi \geq 0)$$

görbét, az ún. Archimédeszi spirálist, és számítsa ki a $0 \leq \varphi \leq 2\pi$ szakaszra vonatkozó ívhosszát!

2. Feladat. Számítsa ki a Bernoulli-féle lemniszkáta által közrezárt területet!

3. Feladat. Írja át polárkoordinátás alakra az

$$(x^2 + y^2)^3 = a^2 x^2 y^2 \qquad (a > 0)$$

görbét, az ún. rozettát, és szemléltesse rajzon! Igazolja, hogy a rozetta által közrezárt terület kétszerese megegyezik az $R = a/2$ sugarú kör területével!

4. Feladat. Állapítsa meg, hogy milyen típusú görbéket írnak le az alábbi polárkoordinátás alakban megadott görbék!

a) $r = 2 \quad (0 \leq \varphi \leq \pi)$,

b) $r = 4\sin\varphi \quad (0 \leq \varphi \leq \pi)$,

c) $r = -\cos\varphi \quad (\pi/2 \leq \varphi \leq 3\pi/2)$,

d) $r = 6(\sin\varphi + \cos\varphi) \quad (-\pi/4 \leq \varphi \leq 3\pi/4)$,

e) $r = |\cos 2\varphi| \quad (0 \leq \varphi \leq 2\pi)$,

f) $r = 2|\sin 3\varphi| \quad (0 \leq \varphi \leq 2\pi)$,

g) $r = \dfrac{2}{\cos\varphi} \quad (-\pi/2 \leq \varphi \leq \pi/2)$,

h) $r = \dfrac{3}{\sin\varphi} \quad (0 \leq \varphi \leq \pi)$,

i) $r = 1 + \sin\varphi \quad (0 \leq \varphi \leq 2\pi)$,

j) $r = \cos^2\dfrac{\varphi}{2} \quad (0 \leq \varphi \leq 2\pi)$.

5. Feladat. Állapítsa meg, hogy milyen típusú görbéket írnak le az alábbi paraméterezésű görbék!

$$a)\quad \gamma(t) := (t^2 - 2t + 3,\, t^2 - 2t + 1) \qquad (t \in \mathbb{R}),$$

$$b)\quad \gamma(t) := (a \sin^2 t,\, b \cos^2 t) \qquad \big(t \in [0, 2\pi],\ a, b \neq 0\big),$$

$$c)\quad \gamma(t) := \left(\frac{1-t}{1+t},\, \frac{t}{1+t}\right) \qquad (t > 1),$$

$$d)\quad \gamma(t) := \left(2 \ln t,\, t + \frac{1}{t}\right) \qquad (t > 0).$$

6. Feladat. Számítsuk ki a következő görbék ívhosszát a megadott intervallumokon!

$$a)\quad \gamma(t) := \left(t^2,\, t - \frac{t^3}{3}\right) \qquad \big(t \in [0, 2]\big),$$

$$b)\quad \gamma(t) := \left(2t,\, \frac{t^2}{2} - \ln t\right) \qquad \big(t \in [1, e]\big),$$

$$c)\quad \gamma(t) := (t,\, \operatorname{ch} t) \qquad \big(t \in [-1, 1]\big),$$

$$d)\quad \gamma(t) := (2t \cos t,\, 2t \sin t) \qquad \big(t \in [0, 2\pi]\big),$$

$$e)\quad \gamma(t) := \big(\cos^2 t + \cos t,\, \cos t \sin t + \sin t\big) \qquad \big(t \in [0, 2\pi]\big),$$

$$f)\quad \gamma(t) := (\cos t + t \sin t,\, \sin t - t \cos t) \qquad \big(t \in [0, 2\pi]\big),$$

$$g)\quad \gamma(t) := \big(t,\, \sqrt{3}t^2,\, 2t^3\big) \qquad \big(t \in [-1, 1]\big),$$

$$h)\quad \gamma(t) := \big(\arcsin t,\, t,\, \sqrt{1-t^2}\big) \qquad \big(t \in [0, 1/2]\big),$$

$$i)\quad \gamma(t) := \left(\cos^2 t,\, \frac{1}{2} \sin 2t,\, t^2\right) \qquad \big(t \in [0, \pi]\big).$$

7. Feladat. Adjuk meg az alábbi paraméterezésű térgörbék megadott $\gamma(t_0)$ ponthoz tartozó érintőjét és simulósíkjának egyenletét!

$$a)\quad \gamma(t) := \big(t + 1,\, t^3,\, t^2 - 3\big) \quad (t \in \mathbb{R}), \qquad t_0 := 1,$$

$$b)\quad \gamma(t) := \left(t^2 + 1,\, \frac{2}{t^2},\, t(1 - t^2)\right) \quad (t > 0), \qquad t_0 := 1,$$

$$c)\quad \gamma(t) := \big(e^t,\, e^t,\, e^{2t} - 1\big) \quad (t \in \mathbb{R}), \qquad t_0 := 0,$$

$$d)\quad \gamma(t) := \left(\ln(1 + t^2),\, -\frac{1}{\sqrt{t-1}},\, \sqrt{1 + t^2}\right) \quad (t > 1), \qquad t_0 := 2,$$

$$e)\quad \gamma(t) := (\sin 2t,\, 1 - \cos 2t,\, 2 \cos t) \quad (t \in \mathbb{R}), \qquad t_0 := \pi,$$

$$f)\quad \gamma(t) := \big(\cos t,\, \sin t,\, \ln \operatorname{tg} \tfrac{t}{2}\big) \quad (0 \leq t < \pi), \qquad t_0 := \frac{\pi}{2},$$

$$g)\quad \gamma(t) := \big(\cos^3 t,\, \sin^3 t,\, \cos 2t\big) \quad (t \in \mathbb{R}), \qquad t_0 := \frac{\pi}{4}.$$

■ További feladatok

1. Feladat. Szemléltesse rajzon az

$$y^2 - ax^3 = 0 \qquad (a > 0)$$

görbét, az ún. szemikubikus parabolát!

2. Feladat. Szemléltesse rajzon az

$$x^3 + y^3 = 3axy \qquad (a > 0)$$

görbét, az ún. Descartes-féle levelet!

3. Feladat. Tekintsük egy, az $A(-1, 0)$ ponton áthaladó egyenest. Bocsássunk erre merőlegest a $B(1, 0)$ pontból, és jelöljük a két egyenes metszéspontját P-vel. Milyen görbét ír le a P pont, ha az A ponton áthaladó egyenes α irányszöge $-\pi/2$-tól $\pi/2$-ig változik? Írjuk fel továbbá a P pont által leírt görbe paraméteres egyenletrendszerét, az A ponton áthaladó egyenes m iránytangensét felhasználva!

4. Feladat. A síkbeli Descartes-féle koordináta-rendszerben vegyük az $F_1(-a, 0)$ és az $F_2(a, 0)$ pontokat, ahol $a > 0$. Adjuk meg azon síkbeli pontok halmazát, amelyek a megadott F_1 és F_2 pontoktól lévő távolságának szorzata állandó, és c^2-tel egyenlő!

Megjegyzés: A kapott görbét Cassini-féle görbének nevezzük. A görbe alakja a és c viszonyától függ. Ha $c > a$, akkor önmagát nem átmetsző zárt görbét kapunk. $c < a$ esetén két diszjunkt görbét kapunk. Ha $c = a$, akkor a már megismert lemniszkátát.

5. Feladat. Térjünk át az alábbi paraméterezések esetében ívhossz szerinti paraméterezésre!

$$a) \quad \gamma(t) := (t - \sin t,\ 1 - \cos t) \qquad (0 \le t \le 2\pi),$$

$$b) \quad \gamma(t) := \left(e^t \cos t,\ e^t \sin t,\ e^t\right) \qquad (t \ge 0),$$

$$c) \quad \gamma(t) := \left(t^2,\ \cos t^2,\ \sin t^2\right) \qquad (t \ge 0),$$

$$d) \quad \gamma(t) := \left(t \cos t,\ t \sin t,\ \frac{2\sqrt{2t^3}}{3}\right) \qquad (t \ge 0),$$

$$e) \quad \gamma(t) := (t,\ 2t - 1,\ 3t + 3) \qquad (t \ge 0).$$